

Handelsmonitor 2022

Samenvatting

Deelonderwerpen

Welke onderwerpen hebben een grote rol gespeeld in internationaal ondernemen in 2022? Deze Handelsmonitor signaleert de meest relevante trends in internationale geopolitiek en handel en analyseert hoe deze effect hebben op Nederlandse internationale ondernemers.

Meer over de effecten van deze onderwerpen op het zakendoen kunt u lezen in hoofdstuk 1.

Dienstverlening naar Regio's

De dienstverlening van het Publieke Economische Netwerk levert een schatkist aan data op. De data uit 2022 zijn geanalyseerd en met hulp van RVO-adviseurs met regio-specifieke kennis geduid. Inzichten zijn per Regio gepresenteerd met bijzondere aandacht voor de top 25- en combilanden uit de nota Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Informatie hierover vindt u in hoofdstuk 2.

Europa

Thema's als reshoring/nearshoring, duurzame energie, Brexit en nieuwe EU-brede verpakkingsregelgeving komen bij Europa aan de orde. Ook wordt er ingegaan op trends in dienstverlening rondom Rusland en Oekraïne.

Azië en Oceanië

In deze regio waren uiteenlopende COVID-19 lockdowns en reshoring/nearshoring belangrijke thema's. Ook is er extra aandacht voor de ontwikkelingen in China.

Amerika's

De dienstverlening op het gebied van water en agri&food zijn in Noord- en Zuid-Amerika de meest opvallende thema's.

Afrika

Digitalisering en ICT hubs door heel Afrika, de Combi-aanpak zoals voorgesteld in de BHOS nota en de oprichting van de Climate and Energy Response Facility (CERF) worden, onder meer, besproken bij de regio Afrika.

Tenslotte Wordt er gekeken naar de verhouding van de wens naar dienstverlening en de daadwerkelijke uitgevoerde dienstverlening in 2022. Ook kijken wij naar het vertrouwen van de internationale ondernemers en of dat vertrouwen terug te zien is in de exportcijfers.

- Samenvatting
- Voorwoord**
- Inleiding
- Hoofdstuk 1
Deelonderwerpen
- Hoofdstuk 2
Regio's
  - Europa •
  - Azië en Oceanië •
  - Amerika •
  - Afrika •
- Laatste observaties

Voorwoord

Graag presenteer ik u hierbij de eerste uitgave van de 'Handelsmonitor'. Deze jaarlijkse rapportage vervangt onze halfjaarlijkse 'Tendrapportage voor Internationaal Ondernemen'.

Voor welke landen en/of sectoren is meer of minder belangstelling? En waarover stellen onze ondernemers vragen? In deze rapportage presenteren we de uit onze dienstverlening waargenomen trends en ontwikkelingen in het afgelopen jaar. De resultaten plaatsen we ook in de context van globale en macro-economische ontwikkelingen. We doen dit per regio en met extra aandacht voor een aantal prioritaire landen.

Het afgelopen jaar was voor internationale ondernemers een turbulent jaar met een verscheidenheid aan uitdagingen. Zo waren er COVID-restricties in met name Azië tot in het najaar van 2022, de oorlog in Oekraïne, oplopende inflatie en grondstoftekorten. Hoe onze ondernemers daarmee omgingen, ziet u terug in de resultaten van een enquête over internationaal zakendoen die wij begin 2023 hebben laten uitvoeren.

Samen met onze collega's van het Publieke Economische Netwerk, doen we dagelijks ons uiterste best om internationale ondernemers te ondersteunen met onze producten en diensten. Door gebruik te maken van de schatkist aan data die onze dienstverlening genereert, kunnen we nog meer bijdragen aan succesvol internationaal ondernemen.

Tenslotte dank ik degenen die hebben bijgedragen aan de samenstelling van deze eerste uitgave van de Handelsmonitor. Deze vorm van datagedreven verslaglegging is van toegevoegde waarde voor iedereen die zich inzet voor exporterend Nederland.

Maart 2023

Annette Wijering, Afdelingsmanager Internationaal Ondernemen

Inleiding

Deze handelsmonitor beschrijft RVO de trends en ontwikkelingen in de vraag naar ondersteuning bij internationaal ondernemen.

De publicatie is geschreven op basis van een algemeen kwalitatief onderzoek naar de belangrijkste macro-economische en geopolitieke trends van 2022. Deze trends zijn toegepast tot het ontwikkelen van een vragenlijst op het effect van de gesignaleerde trends op internationaal actieve Nederlandse ondernemers. Van de 1.400 ondernemers die hebben gereageerd, zijn 1.221 internationaal actief.

Ook zijn de cijfers van de dienstverlening van het Nederlands Publieke Economische Netwerk geanalyseerd en geduid door onze RVO-adviseurs. Ter verrijking van onze eigen opgehaalde inzichten is ook gebruikgemaakt van meerdere databronnen, voornamelijk afkomstig van het CBS. De handelsmonitor is bedoeld voor onze publieke en private partners en voor alle geïnteresseerde ondernemers.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 presenteren we de meest kenmerkende deelonderwerpen, die door het kwalitatief onderzoek zijn gesignaleerd. Elk onderwerp wordt kort toegelicht aan de hand van de inzichten die wij kregen uit de ervaringen van de geënquêteerde internationaal actieve ondernemers.

In hoofdstuk 2 ligt de focus op 4 regio's. Per regio worden relevante cijfers en gesignaleerde trends in de top 25- en combilanden uit de nota Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (BHOS-nota) gepresenteerd.

In de laatste observaties worden de trends in de vraag naar dienstverlening en het vertrouwen in de toekomst kort toegelicht.

Belangrijke begrippen

Publieke Economische Netwerk

Dit is het netwerk bestaande uit de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO), Netherlands Business Support Offices (NBSO), de Economische Afdelingen van Ambassades en Consulaten en de Trade and Innovate NL (TINL) partners.

Handelsvragen

Dienstverlening op verzoek van een bedrijf. Hierbij kan gedacht worden aan een verzoek om informatie, netwerken & contacten, belangenbehartiging en financiering. Voor dit onderzoek zijn de vragen geanalyseerd die door het publieke economische netwerk zijn beantwoord.

Evenementen

Met 'evenementen' bedoelen wij evenementen, die RVO mede heeft georganiseerd. Dit zijn webinars, Business Dialogues, Business Days/Weeks, missies met en missies zonder bewindspersoon.

Export cijfer

Totale export naar het betreffend land in 2022 in miljoenen euro's weergeven. De groei of daling in een percentage t.o.v. 2021 wordt tussen haakjes weergeven.

Dienstverlening

Totaal bereik van dienstverlening naar betreffende land. Dit bestaat uit gestelde handelsvragen en deelname aan evenementen.

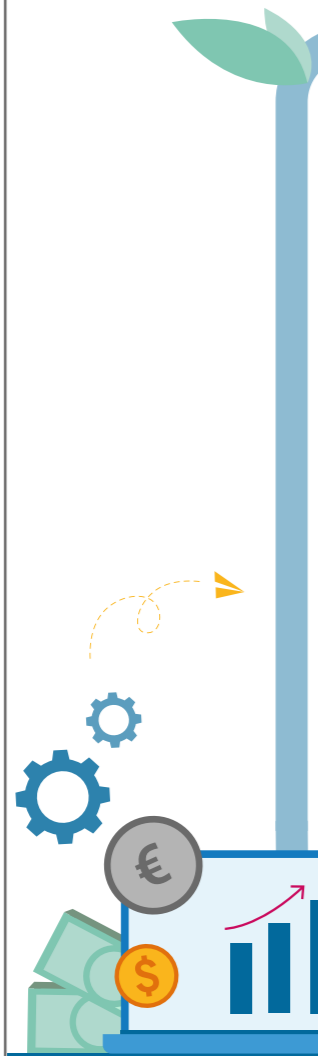
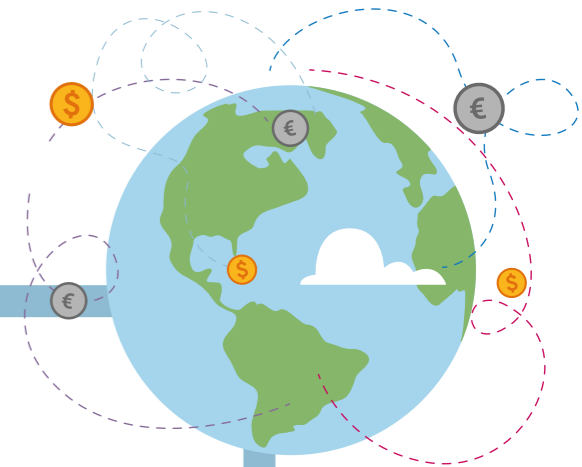
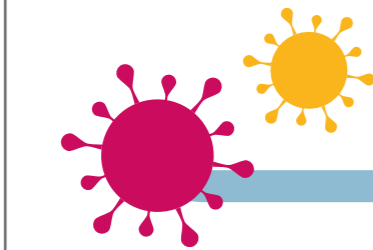
Websitebezoeken Landenpagina's

Het totaal aantal weergaven van de betreffende landenpagina in 2022.

Economische groei

De totale economische groei in percentage van het betreffende land in 2022. De groei of daling relatief aan de groei in 2021 wordt tussen haken in een percentage weergeven. Bijvoorbeeld als de groei in 2022 6% is en 2021 3% zal +3% in haakjes weergeven worden.

Hoofdstuk 1 Deelonderwerpen

Inflatie

De inflatie is in 2022 wereldwijd sterk gestegen. Hiermee werd de trend uit 2021 voortgezet. De oorzaken van de sterke stijging betreffen zowel aanbod- als vraagfactoren. De wereldwijde lockdowns als gevolg van de COVID-19-epidemie leidde tot productiebeperkingen, versterkt door China's zero-COVID-beleid. Aan de vraagzijde zagen we dat de inflatie verder steeg als gevolg van stimuleringspakketten van overheden en een onverwachte economische groei.

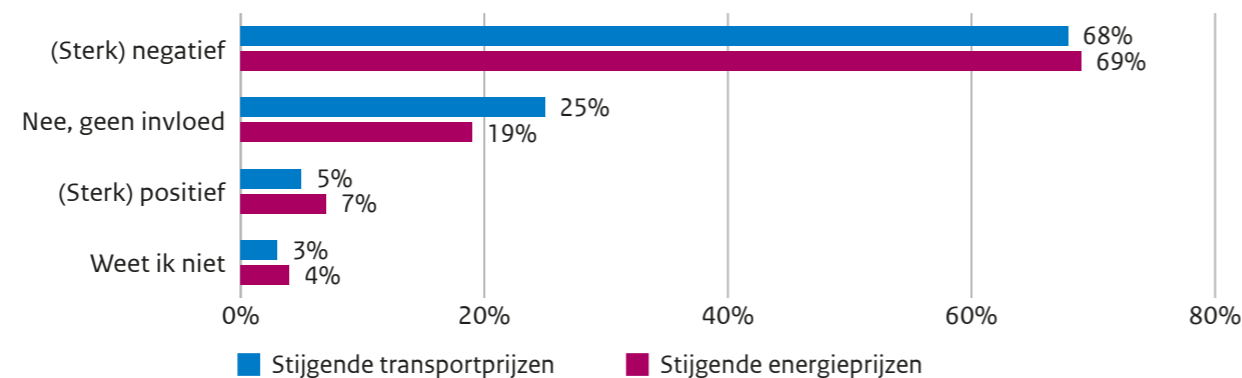
In 2022 versterkte de oorlog in Oekraïne de wereldwijde inflatie. Prijzen van basisgoederen stegen door gedaalde toevoer van gas uit Rusland naar Europa, en de Oekraïense agro-export vertoonde een scherpe daling.

Aanhoudende lockdowns in China speelden in 2022 nog steeds een rol, bijdragend aan de wereldwijde aanbodbeperkingen. Hoge productie- en transportkosten zijn voor de internationaal actieve ondernemer het grootste probleem. Twee derde van de internationale ondernemers ondervindt een (sterk) negatieve impact op hun internationale activiteiten door de stijgende transport- en energieprijzen.

Hebben de stijgende transportprijzen impact op uw internationale activiteiten?

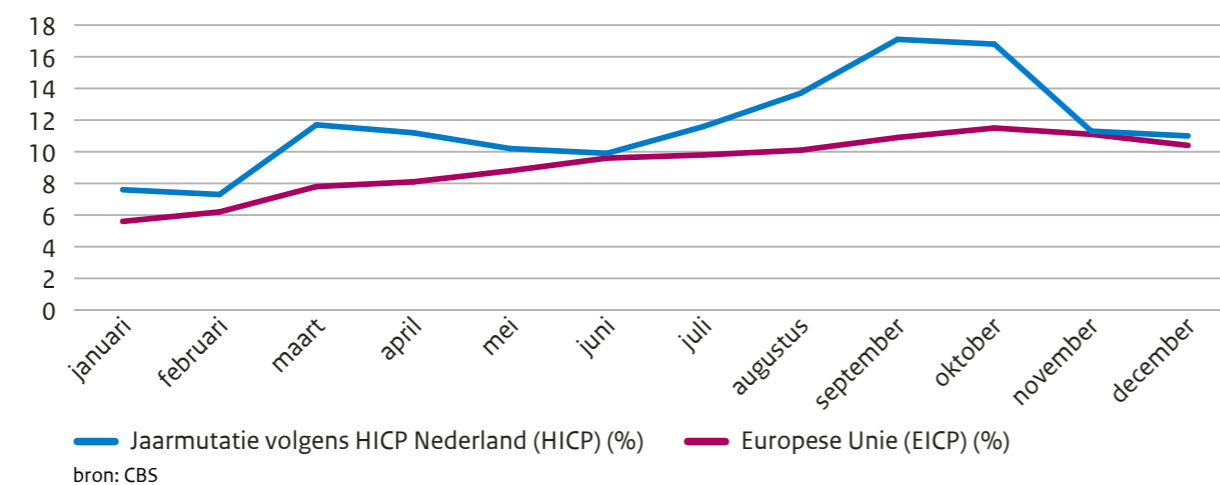
Hebben de stijgende energieprijzen impact op uw internationale activiteiten?

(in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

Met een gemiddelde inflatie van 11,6% in 2022 en een hoogtepunt van 17,1% in september, kende Nederland een van de hoogste inflatiecijfers binnen de Europese Unie.

Inflatiecijfers Nederland en Europese Unie 2022

Oorlog in Oekraïne

Op 24 februari 2022 begon de Russische invasie van Oekraïne. Deze oorlog heeft naast de humanitaire problemen, zware geopolitieke en macro-economische gevolgen die wereldwijd effect zullen blijven hebben.

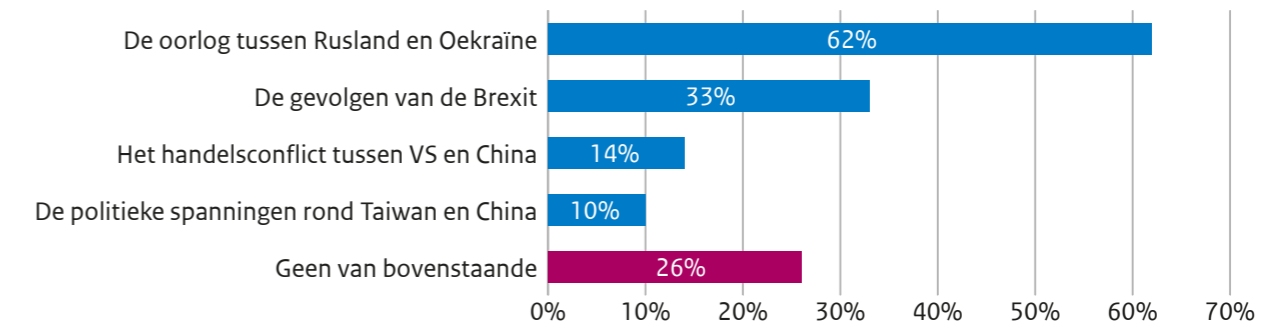
Voedselveiligheid – met name in ontwikkelingslanden – is in gevaar gebracht door het hoge volume van Oekraïens graan en ander voedsel-gerelateerde export. Gas- en olieprijsen zijn fors gestegen, met grote gevolgen voor consumenten-, transport- en productieprijsen.

Veel Nederlandse ondernemers voelen het effect van het conflict. Het merendeel van ondernemers geeft aan dat de oorlog een negatief effect heeft op hun internationale activiteiten. Ondernemers hebben bij RVO aangegeven dat:

- de stijgende energieprijzen zorgen voor hogere productie- en transportkosten;
- de economische en geopolitieke onzekerheid het investeringsklimaat hebben aangetast;
- de goedkope inkoop van grondstoffen zoals hout, nikkel en staal uit Rusland en Oekraïne niet meer mogelijk is door sancties tegen Rusland, en de verwoesting in Oekraïne;
- er door de economische en geopolitieke onzekerheid een lagere bereidheid is om te reizen en deel te nemen aan evenementen en om internationale netwerken op te bouwen.

Welke van de volgende geopolitieke ontwikkelingen, spanningen en conflicten hebben een negatieve impact op uw internationale activiteiten? (Meerdere antwoorden mogelijk)

(in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

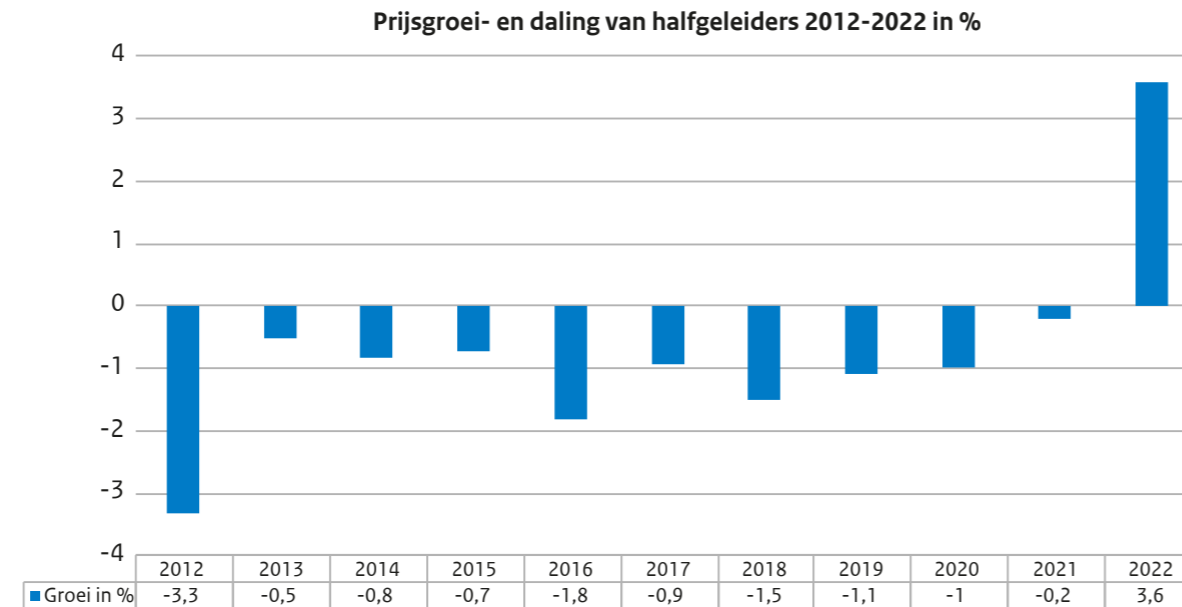

Halfgeleidertekort

De markt voor halfgeleiders is in de afgelopen 2 jaar turbulent geweest en er is sprake van een tekort gedurende een groot deel van 2022. De COVID-19-pandemie is een leidende factor geweest in het halfgeleidertekort. De groei van hybride werken en leren liet de vraag naar huishoudelijke ICT-producten sterk stijgen. Door de aanhoudende lockdowns kon de productie van halfgeleiders de vraag echter niet bijhouden. Ook spelen de geopolitieke spanningen tussen de VS en China een rol (zie deelonderwerp Handelsconflict VS-China).

Veel van de bevroegde Nederlandse ondernemers geven aan dat het halfgeleidertekort negatieve effecten heeft gehad voor hun activiteiten in 2022. Problemen in de vervaardiging van halfgeleiderhoudende producten en prijsstijgingen zijn de meest genoemde problemen.

bron: IBIS World

Handelsconflict VS-China

De spanningen tussen China en de Verenigde Staten leidden in 2018 tot een handelsconflict met wereldwijde gevolgen voor handelsstromen. In 2022 probeerde President Biden om zoveel mogelijk bedrijven die halfgeleiders produceren, tegen te houden om met China te handelen. Het gaat hier om bedrijven in Zuid Korea, Japan, Taiwan, en de VS zelf. Nederlandse bedrijven waaronder ASML, die machines vervaardigt voor de productie van zeer complexe halfgeleiders, zijn hier ook bij betrokken.¹ De Verenigde Staten streeft ernaar om China's ambitie om een wereldleider te worden in de productie van geavanceerde technologie te dwarsbomen. Hierdoor wordt de levering van halfgeleiders aan China, en de mogelijkheid tot lokale productie daarvan, belemmerd.

Veel Nederlandse ondernemers zijn afhankelijk van Chinese halffabricaten voor de productie van hun goederen. Veel halffabricaten bestaan deels uit halfgeleiders. Het verlaagde aanbod in halfgeleiders heeft de Chinese productie van veel halffabricaten enorm verlaagd. Pas in de laatste maanden van 2022 is er sprake van een vermindering in halfgeleiderkortoren.

Andere bevroegde ondernemers geven aan dat het handelsconflict verdere groei van hun activiteiten in China complexer heeft gemaakt. Voor veel Nederlandse ondernemers die in China produceren en de VS als belangrijke afzetmarkt kennen, heeft het handelsconflict negatieve effecten op hun omzet gehad. In veel gevallen overwegen ondernemers hun productie uit China te verplaatsen naar andere landen binnen Azië of naar Europa.

14% van de bevroegde ondernemers geeft aan dat zij negatieve effecten voelen door het handelsconflict.

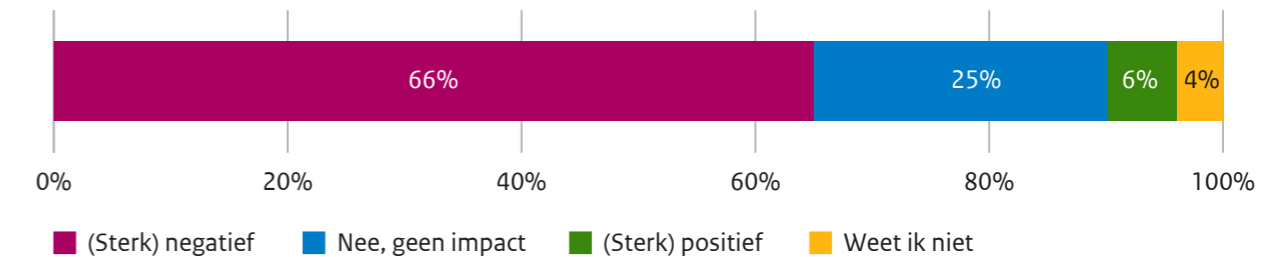
Grondstoffentekorten

Productieproblemen in China, sancties tegen Rusland, verwoesting in Oekraïne, verhoogde transportkosten; deze en veel andere factoren hebben een gezamenlijk negatief effect op het aanbod van belangrijke grondstoffen voor Nederlandse ondernemers. 66% van internationaal actieve ondernemers geeft aan een negatief effect te ervaren door het tekort aan grondstoffen. Veel ondernemers zijn hierdoor gedwongen om onder andere prijzen te verhogen, langere levertijden te hanteren en/of lagere winstmarges te accepteren.

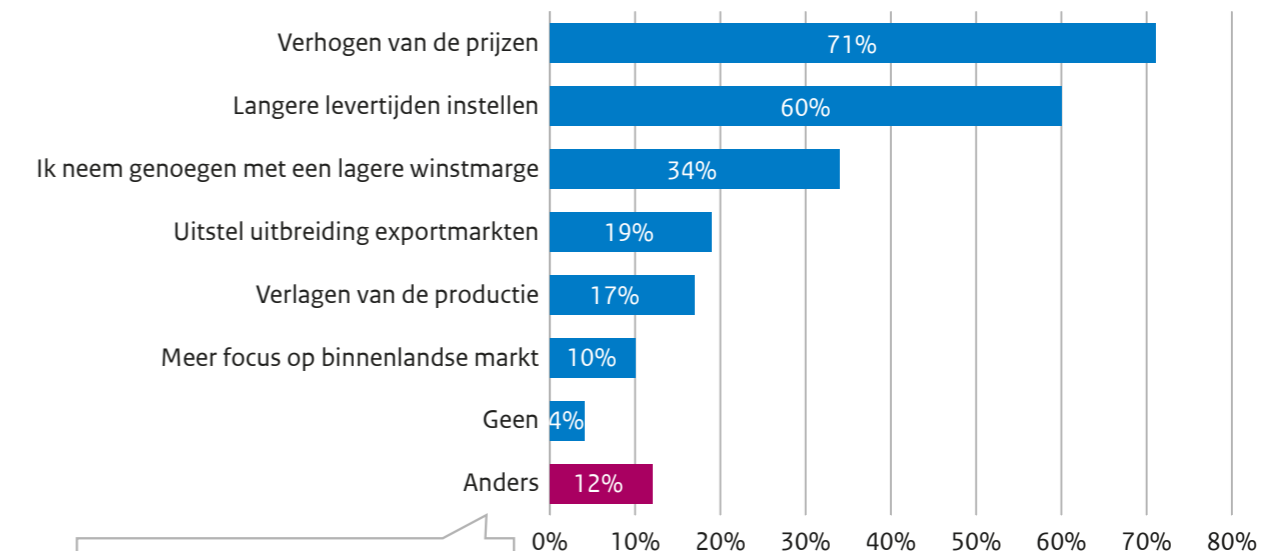
Heeft het tekort aan grondstoffen impact op uw internationale activiteiten?

(in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

Welke keuzes moet u als ondernemer noodgedwongen maken in uw bedrijfsvoering door het tekort aan grondstoffen?

(in buitenland actieve ondernemers, die negatieve impact ervaren door tekort grondstoffen; n=527)
 Meerdere antwoorden mogelijk.

- Bijvoorbeeld:
- Meer voorraad aanhouden
  - Uitwijken naar andere EU landen
  - Uitstel projecten
  - Actief continu producten aanpassen o.b.v. beschikbare componenten

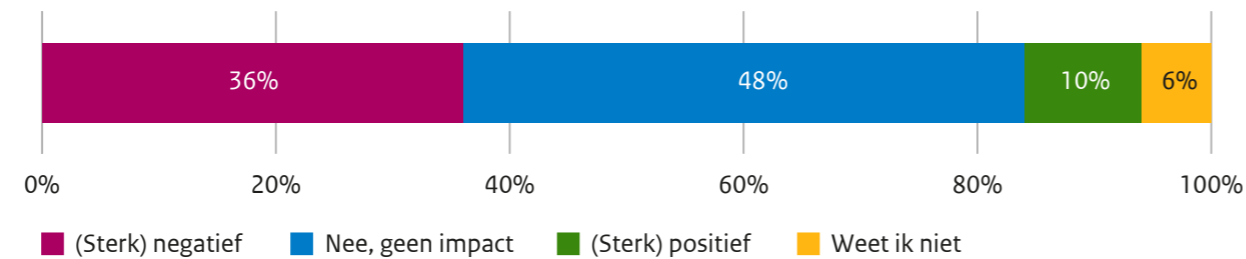
Impact coronapandemie

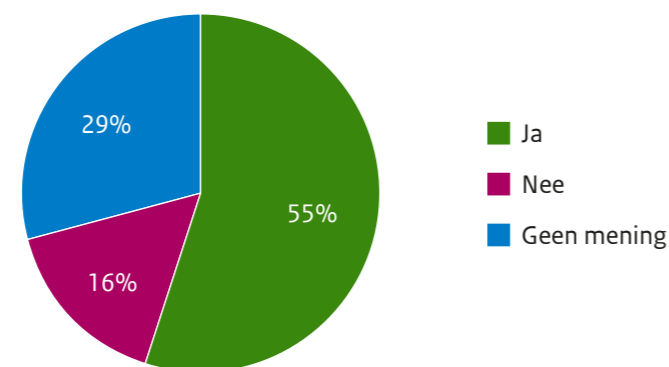
Al leek in Nederland de coronapandemie grotendeels voorbij, in veel andere landen waar Nederland intensief mee handelt was dat niet het geval. Internationale ondernemers zijn in 2022 tegen meerdere COVID-gerelateerde drempels aangelopen. Veel landen waren nog in lockdown, wat de export en het leggen van contacten bemoeilijkte of zelfs onmogelijk maakte. Regels omtrent Corona hielden de complexiteit in export hoog.

38% van de internationale ondernemers geeft aan negatieve effecten te voelen op hun internationale activiteiten. Hoewel dit een hoog aandeel is, is er geen sprake meer van een meerderheid.

Heeft de coronapandemie momenteel impact op de internationale activiteiten van uw onderneming?
 (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

Bent u van plan uw internationale activiteiten te intensiveren nu coronarestricties in veel landen opgeheven zijn of worden? (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

Toch zijn coronarestricties in veel landen opgeheven. 55% van internationale ondernemers geeft aan hun internationale activiteiten hierdoor te willen intensiveren.

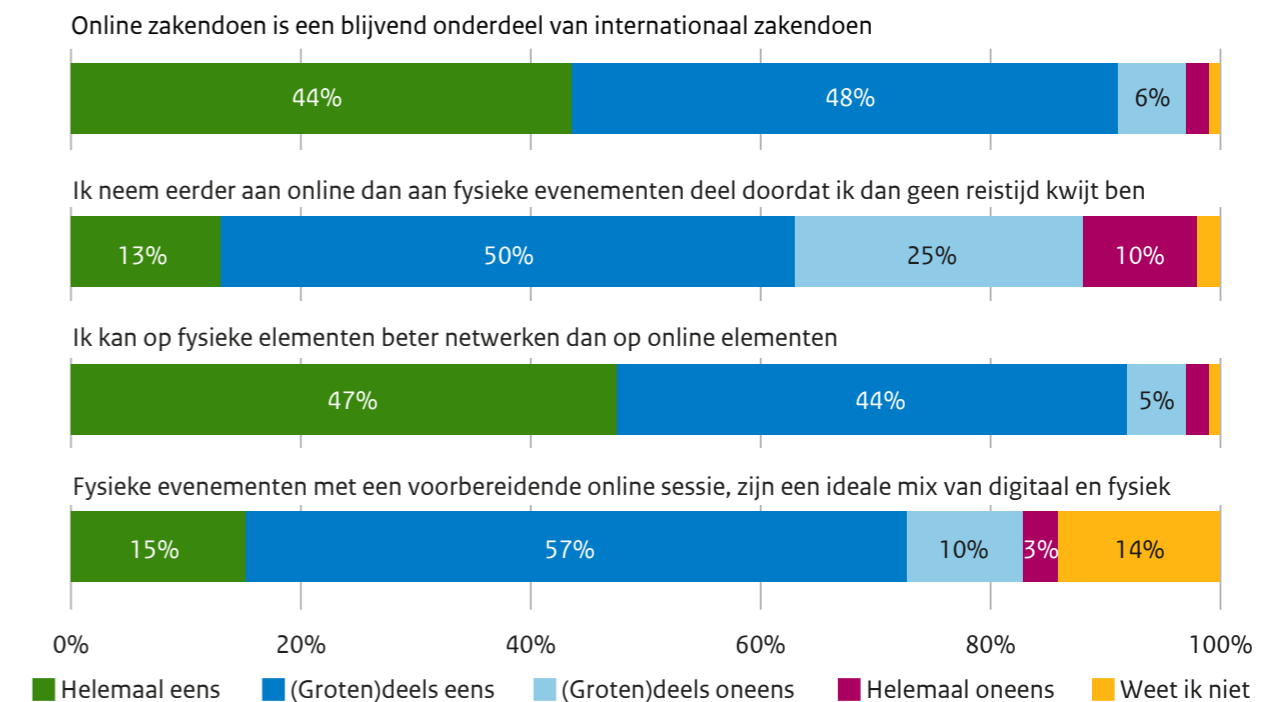
Fysiek en online zakendoen

Door de pandemie groeide het online zakendoen in 2022 sterk en is in het internationale zaken doen niet meer weg te denken. Evenementen, beurzen en handelsmissies om internationale ondernemers te ondersteunen, werden in de eerste helft van 2022 noodgedwongen nog uitsluitend online georganiseerd. Pas vanaf de zomer werden ook fysieke en hybride evenementen weer mogelijk. 96% van de ondernemers geeft aan dat zij toch beter kunnen netwerken bij fysiek zakendoen.

Hoe de koper een bedrijf ziet, is in het afgelopen jaar door het toegenomen online zakendoen nog meer een factor van belang geworden. Daarom geven 72% van internationale ondernemers aan dat online positionering (zeer) belangrijk is.

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande stellingen?
 (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

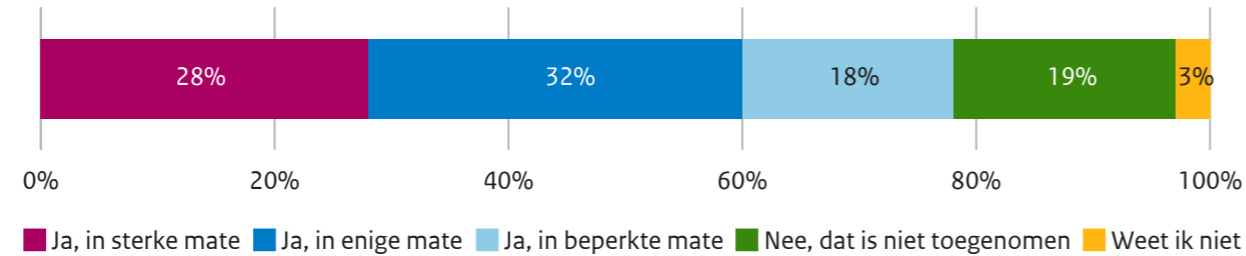

Cybersecurity

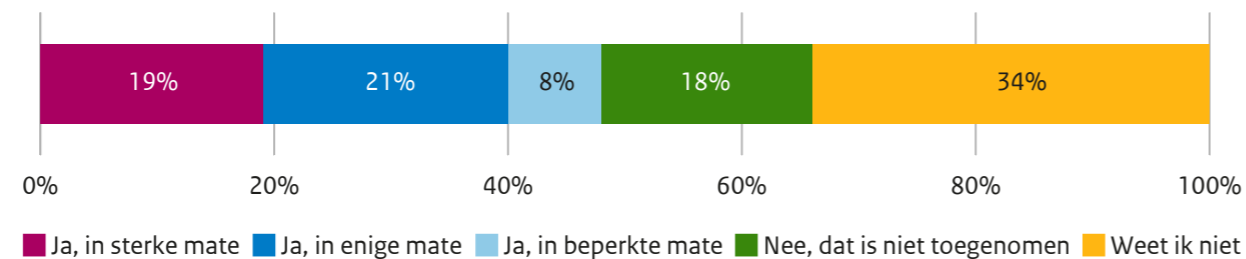
In voorgaande jaren is de digitalisering in bedrijfsvoering sterk toegenomen. De COVID-19-pandemie heeft deze transitie wereldwijd versneld toen velen de voordelen van digitaal werken ontdekten. Een keerzijde van deze ontwikkeling werd duidelijk toen de cybercriminaliteit fors toenam. Het werd in 2022 daarom voor veel ondernemingen een prioriteit om maatregelen te nemen om hun digitale data te beschermen tegen aantasting of aanvallen.

Is het belang van cybersecurity toegenomen in de afgelopen jaren voor uw bedrijf? (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

Bijna 80% van internationale ondernemers geven aan dat het belang van cybersecurity is toegenomen in verschillende maten. 19% geeft aan dat het niet is toegenomen

Ervaart u een toename in buitenlandse vraag naar cybersecurity producten/diensten? (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

40% van Internationale ondernemers die actief zijn in de ICT geven aan dat de vraag naar cybersecurity producten in sterke of enige mate is toegenomen

(I)MVO

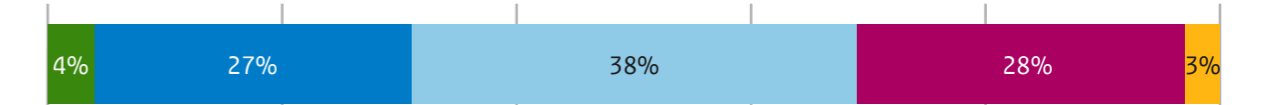

(internationaal) Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen betekent dat er bij bedrijfsactiviteiten rekening wordt gehouden met mens, dier, milieu en maatschappij. Deze ontwikkeling speelt al langere tijd, echter nationale en Europese IMVO-wetgeving komen nu steeds dichterbij. Ondanks de kostenstijging, de inflatie en de internationale spanningen in 2022, heeft 66% van de bevroegde ondernemers dit jaar aandacht voor dit onderwerp.

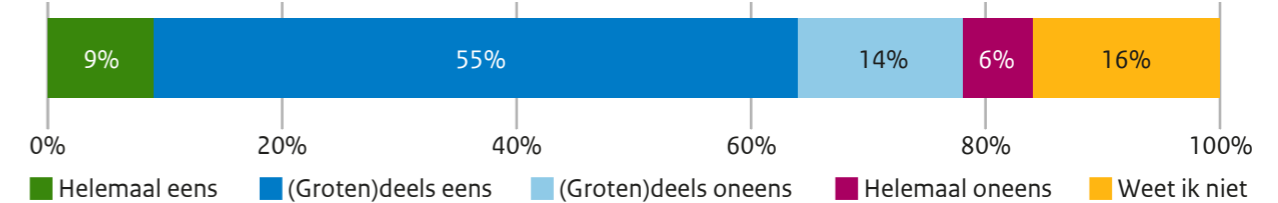
Omdat de toekomstige wetgeving vragen kan oproepen bij ondernemers, opende RVO op 1 oktober 2022 een IMVO-steunpunt. 64% van de ondernemers uit de enquête gaf aan behoefte te hebben aan advies en informatie over IMVO.

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande stellingen? (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

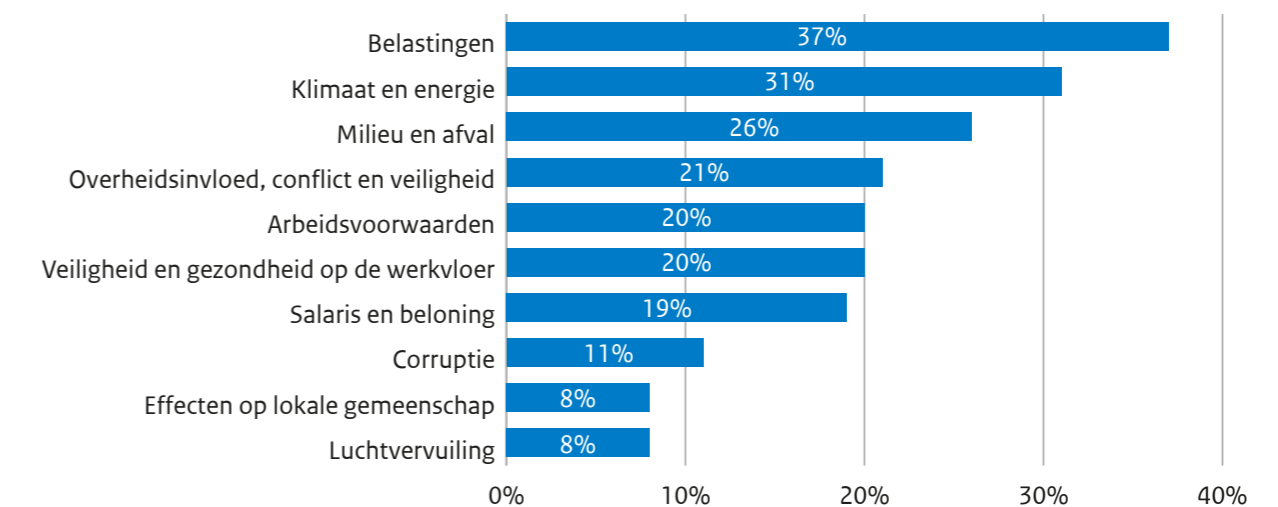
In deze tijd van stijgende kosten, inflatie en politieke spanningen heb ik minder aandacht voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen

Door de aankomende aanscherping van Europese MVO wetgeving heb ik meer behoefte aan informatie en advies over MVO

Bij internationaal zaken doen heb ik vaak te maken met de volgende MVO thema's. (Meerdere antwoorden mogelijk) (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

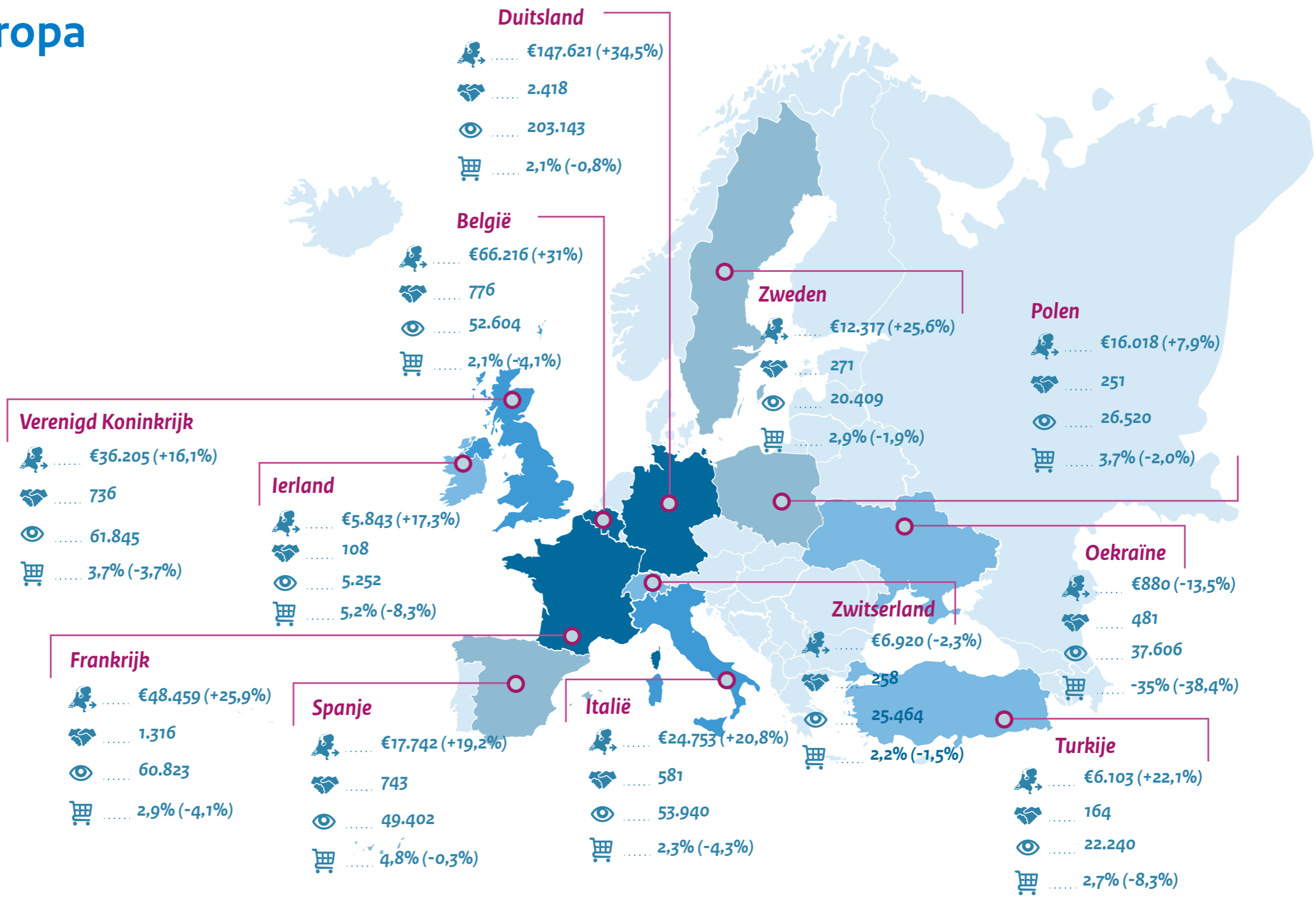
Dit zijn de 10 meest voorkomende thema's in (I)MVO

Hoofdstuk 2 Regio's

Europa

- Samenvatting
- Voorwoord
- Inleiding
- Hoofdstuk 1
Deelonderwerpen
- Hoofdstuk 2
Regio's**
- Europa •
- Azië en Oceanië •
- Amerika •
- Afrika •
- Laatste observaties

Export t.o.v. 2021 (miljoen)
 Dienstverlening
 Websitezoeken Landenpagina
 Economische groei t.o.v. 2021
 0 tot 10.000
 10.000 tot 20.000
 20.00 tot 30.000
 >30.000

Inleiding

Europa is voor de meeste exporteurs de eerste markt die zij betreden buiten Nederland. De nabijheid – en daarmee de relatief lage kosten – speelt hierbij uiteraard een grote rol. De landen binnen Europa zijn verreweg de belangrijkste markten als het om aantal exporteurs en exportwaarde gaat. Ondernemers geven aan dat Duitsland, België, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Italië, Spanje en Zwitserland de belangrijkste afzetmarkten zijn. Ook buitenlandse productie kent een groot aandeel in Europa. Nederlandse ondernemers produceren met name in Duitsland, Polen, België, Italië en het VK.

Overkoepelende onderwerpen

Brexit een feit

Voor ondernemers met afzet in het VK is de tijd voor voorbereiding op Brexit voorbij. Sinds 1 oktober 2021 is een paspoort verplicht voor reizen naar het VK. Per 1 januari 2022 zijn ook de douaneregels voor de invoer in het VK verder aangescherpt. We verwachten echter van de Britse zijde nog een aantal wijzigingen als gevolg van de Brexit. Zo zullen bijvoorbeeld naar verwachting de resterende importcontroles op EU-goederen aan het einde van 2023 via de Target Operating Model (TOM) geïntroduceerd worden. En in 2025 zullen ook alle producten moeten voldoen aan de UKCA markering, het Britse productkeurmerk.

Verpakkingsregelgeving

Nieuwe regelgeving rondom productverpakkingen en afval is in 2022 in de EU voorgesteld, de European Green Deal genoemd.² Veel landen binnen de EU zoals Duitsland, Frankrijk en Italië hebben regelgeving aangescherpt om aan te sluiten op de EU-regelgeving.³ Door deze ontwikkeling is bij veel Nederlandse ondernemers onduidelijkheid ontstaan over de verpakkingseisen en procedures. Uit RVO-dienstverlening blijkt dat dit met name negatieve effecten heeft op kleine ondernemers die beperkte capaciteit hebben om snel verandering in hun verpakkingen aan te brengen.

Reshoring/nearshoring

Er lijkt een verhoogde interesse in het verplaatsen van productie, uit voornamelijk China, naar Centraal- en Oost-Europa. Veel handelsvragen over dit thema zijn bij RVO gesteld. Interesse is ontstaan door de verslechterde geopolitieke relatie met China (zie hoofdstuk Azië). In de keuze voor Centraal- en Oost-Europa speelden transportkosten door nabijheid en de COVID-gerelateerde restricties in China een rol. Uit de gestelde handelsvragen blijkt deze beweging voornamelijk gaande te zijn in consumentengoederen met simpele productieketens. Landen die genoemd zijn door onze adviseurs zijn Servië, Kroatië, Griekenland, Roemenië, Turkije, en Polen.

Duurzame energie

Handelsvragen en evenementen rondom het thema duurzame energie blijven in 2022 sterk vertegenwoordigd in West Europa. Van alle evenementen georganiseerd in West Europa draaiden ongeveer 20% rondom het thema duurzame energie. De belangrijkste beweging in 2022 is gemeten in windenergie. Duurzame energie is een aanhoudende trend. En het is goed mogelijk dat de energiecrisis van 2022 een extra impuls heeft gegeven om naar alternatieven voor fossiele brandstoffen te zoeken, om zo een hogere mate van energieonafhankelijkheid in Europa te ontwikkelen.

Trends in Dienstverlening per land

Duitsland

Er is een verdubbeling in handelsvragen over Duitse Wet en Regelgeving waargenomen in 2022. Dit is onder andere te danken aan de verpakkingsregelgeving die export naar dit land ingewikkelder heeft gemaakt.

Binnen de LSH-sector zagen we een grote groei in handelsvragen en evenementen rondom de subsector medische apparatuur. Een mogelijke verklaring voor deze groei is de verhoogde aandacht en overheidsfinanciering in Duitsland binnen de zorg, in de nasleep van COVID.⁴

Frankrijk

Voor Frankrijk is er een merkwaardige groei in dienstverlening van het Publieke Economische Netwerk gemeten in 2022, met name in subsectoren binnen het thema duurzame energie. In 2021 lag de focus op waterstof, in 2022 verschoof dit naar windenergie. Ook is er noemenswaardige groei gemeten in dienstverlening op de subsector bio-energie.

Verder was er voor Frankrijk meer aandacht rondom diverse subsectoren van de ICT-sector.

Verenigd Koninkrijk

Voor het VK is er een significante daling in handelsvragen over Brexit waargenomen, maar deze wordt in evenwicht gebracht met een stijging in de reguliere vragen over marktentree. Dit suggereert dat waar eerst de internationaliserende ondernemer zich vooral richtte op het managen van de Brexit, nu het moment is aangebroken dat de aandacht weer terugkeert naar het benutten van kansen. Deze trend komt overeen met de cijfers van het CBS, waar de handelsstromen weer richting het niveau van de pre-Brexit-periode gaan. Dit betekent echter niet dat ondernemers geen negatieve gevolgen meer ondervinden van de Brexit. Een derde van de ondernemers die de RVO-enquête heeft ingevuld geeft aan nog steeds de gevolgen van de Brexit te voelen.

In het VK is een groei gemeten in met name de handelsvragen over LSH – medische apparatuur. Ook hier is er sprake van verhoogde overheidsfinanciering in de zorg in de nasleep van COVID. Dit biedt uiteraard kansen voor Nederlandse ondernemers.

Italië

Door de aanpassing in de regeling Support International Business (SIB), is er een stevige algemene daling in handelsvragen over dit instrument gemeten. Italië kent echter een behoorlijke groei in SIB-aanvragen in 2022. Dienstverlening is voornamelijk uitgevoerd op deelname aan collectieve missies. Een mogelijke uitleg hiervoor is de versoepeling van COVID-gerelateerde reisrestricties in 2022, waardoor er meer live evenementen konden plaatsvinden. Binnen de businesscultuur van Italië ligt er namelijk een sterke focus op beurzen en persoonlijk contact.

Zweden

In Zweden is een opvallende groei gemeten in de dienstverlening rondom ICT, met name in cybersecurity. Zweden is een wereldleider als het om digitalisatie en cybersecurity gaat. De Zweedse digitale sector telt voor 20% van het bnp, een en is hiermee wereldwijd een koploper. Door de snelle digitalisatie is er sprake van een 'security gap' waardoor de vraag naar cybersecurity sterk is toegenomen. Nederlandse bedrijven spelen een groeiende rol in deze markt.⁵

- Samenvatting
- Voorwoord
- Inleiding
- Hoofdstuk 1
Deelonderwerpen
- Hoofdstuk 2
Regio's
- Europa •
- Azië en Oceanië •
- Amerika •
- Afrika •
- Laatste observaties

Zwitserland

In Zwitserland is de LSH-sector opnieuw de belangrijkste sector in de dienstverlening van het Publieke Economische Netwerk. In 2022 is er een verdubbeling gemeten in handelsvragen rondom deze sector. Zwitserland is een van de wereldleiders in gezondheidszorg, en 11,88% van het bnp wordt jaarlijks hieraan uitgegeven, het hoogste aandeel in Europa.⁶

Spanje

Er is een aanhoudende trend in de werving van Spaans personeel voor sectoren waar in Nederland een personeels-tekort is, zoals ICT en de zorg. Spanje biedt een grote arbeidspool van beschikbare en hoogopgeleide werkkrachten.

Het aantal evenementen georganiseerd door het Publieke Economische Netwerk is in Spanje sterk toegenomen, met ICT als de meest significante trekker. Maar er is ook een verhoogde interesse gemeten in duurzame energie, met name zonne-energie.

Polen

Terwijl er veel interesse blijkt te zijn om productie naar Polen te verplaatsen uit bijvoorbeeld China, blijkt de uitvoering daarvan problematisch te zijn. De populariteit van Polen als productiebestemming heeft veel van de productiecapaciteit al ingenomen, en lonen zijn sterk gegroeid in de afgelopen jaren.

Dit sentiment wordt door de bevroagde ondernemers in onze enquête ondersteund. 23% van hen overweegt verplaatsing uit Polen en 13% heeft recent de productie al verplaatst.

Turkije

Er is sprake van een verhoogde interesse voor reshoring naar Turkije, met name uit China. Er is een duidelijke groei in de handelsvragen omtrent contacten en wet- en regelgeving gemeten, voor meerdere sectoren.

Wat dit land mogelijk aantrekkelijk maakt voor productie is de lage koers van de Turkse Lira t.o.v. de euro. Dat maakt de inkoop van goederen en energie goedkoper, maar is ook gunstig is voor de export.

Verder is er een toename in evenementen gemeten rondom het thema 'circulair textiel'. De verhoogde interesse komt deels uit de ontwikkeling dat Turkije in 2021 het Verdrag van Parijs heeft geratificeerd, wat interesse in duurzaamheid en circulariteit heeft gestimuleerd.⁷

Spotlight Rusland en Oekraïne

Oekraïne

Door de oorlog in Oekraïne is zakendoen in het land ingrijpend veranderd. Hoewel de oorlog in Oekraïne nog niet is afgelopen, wordt er al nagedacht over de wederopbouw van het land. Nederlandse bedrijven kunnen daarin mogelijk veel betekenen. De Nederlandse overheid ondersteunt initiatieven vanuit Nederlandse bedrijven om zaken te doen met Oekraïne. Juist nu is investeren in de Oekraïense economie en samenwerking met Oekraïense bedrijven belangrijk.⁸

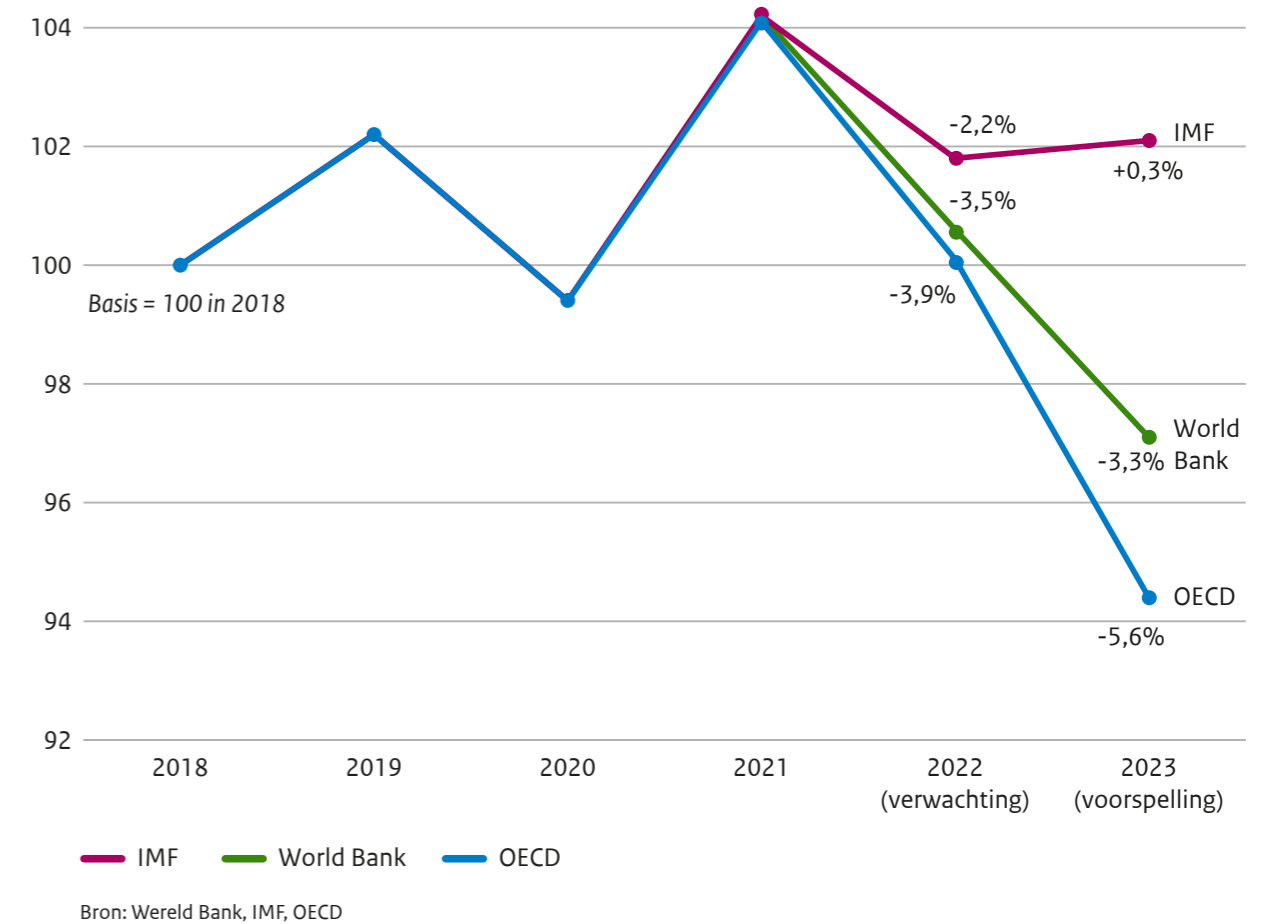
Rusland

De Europese Unie heeft sancties ingesteld tegen Rusland. Deze vormen een aanvulling op de bestaande maatregelen die sinds 2014 aan Rusland zijn opgelegd. Nederlandse ondernemers moeten zich hieraan houden. Dit heeft gevolgen voor ondernemers die in (Wit-)Rusland of met (Wit-)Russische partijen zakendoen.⁹

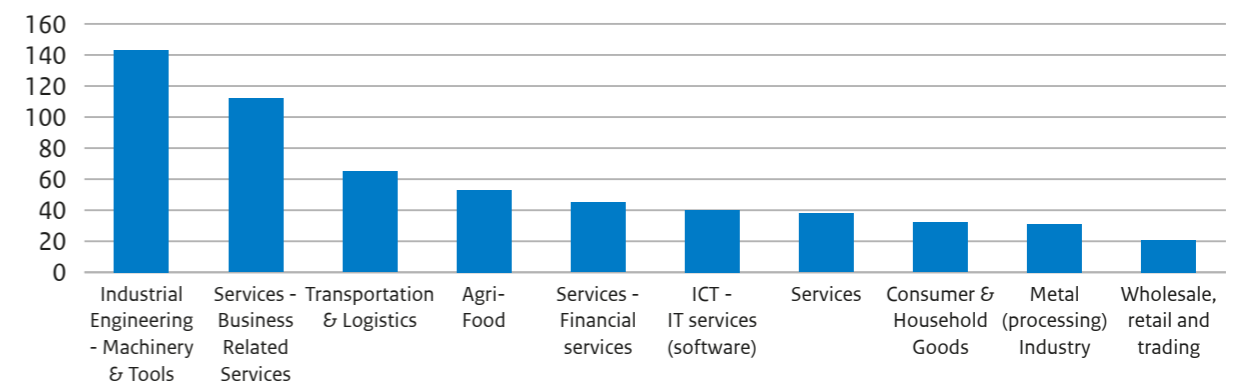
Handelsvragen rondom sancties in Rusland en Wit-Rusland zijn met 2.331% en 366% respectievelijk gestegen in 2022. Handelsvragen rondom sancties zijn de tweede meest gestelde handelsvraag na 'providing contacts'.

RVO heeft het Sanctieloket Rusland opgericht en in beheer. Ondernemers kunnen hier om persoonlijk advies of steun vragen. RVO staat klaar om getroffen ondernemers te helpen.

Dit grafiek weergeeft prognoses van de bbp-groei van Rusland van de Wereldbank, IMF en OECD.

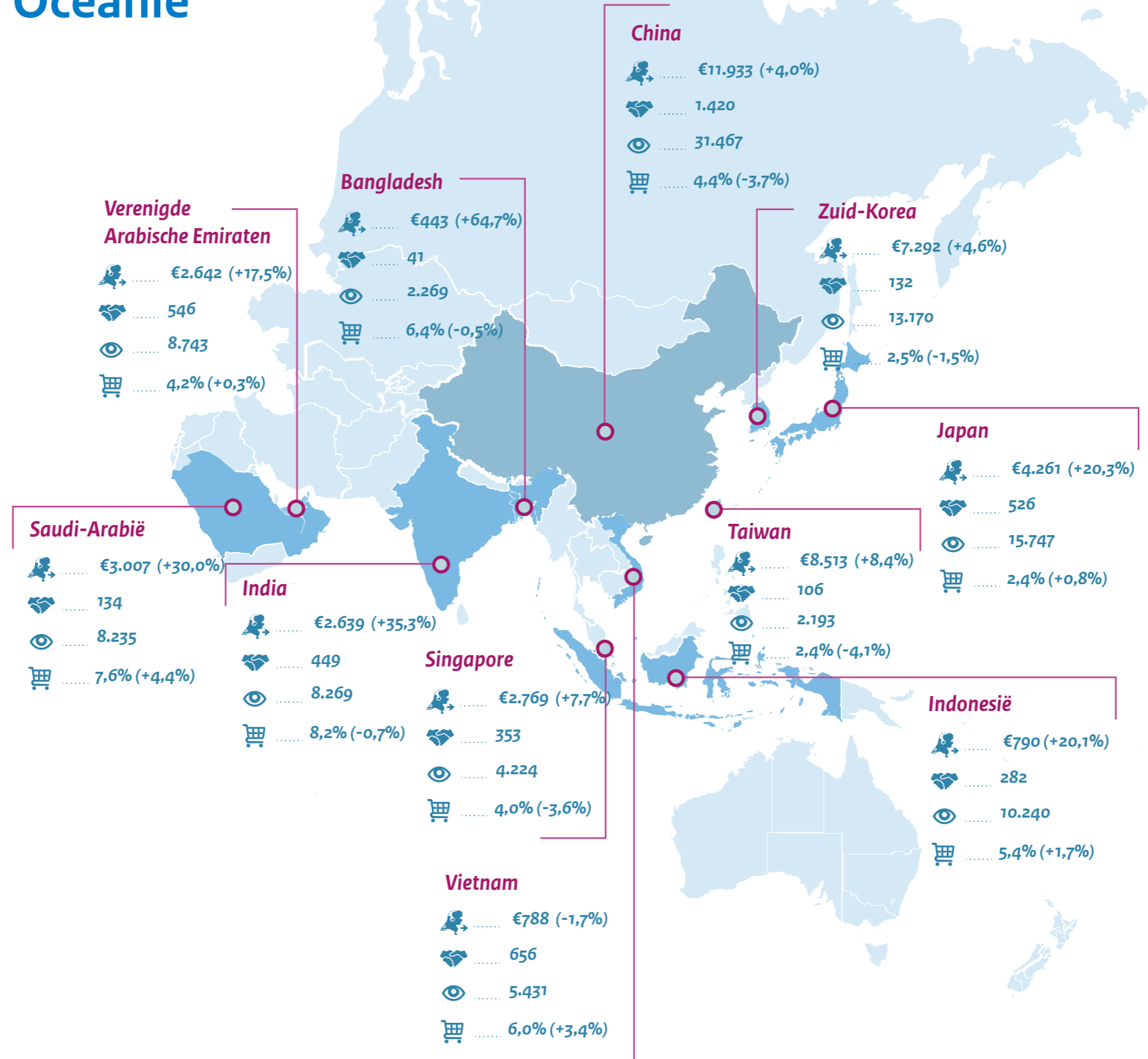

Top 10 bevroagde subsectoren Sancties - Rusland

- Samenvatting
- Voorwoord
- Inleiding
- Hoofdstuk 1
Deelonderwerpen
- Hoofdstuk 2
Regio's
- Europa •
- Azië en Oceanië •**
- Amerika •
- Afrika •
- Laatste observaties

Azië en Oceanië

Export t.o.v. 2021 (miljoen)
 Dienstverlening
 Websitebezoeken Landenpagina
 Economische groei t.o.v. 2021
 0 tot 10.000
 10.000 tot 20.000
 20.000 tot 30.000
 >30.000

Inleiding

Azië is, qua omzet, na Europa de belangrijkste exportbestemming voor Nederlandse ondernemers. 37% van bevroegde ondernemers geeft aan in deze regio actief te zijn. Azië is ook de belangrijkste productiebestemming voor Nederlandse ondernemers buiten Europa, met 9%.

China is de belangrijkste handelspartner en productielocatie. 6% van internationaal actieve ondernemers geeft aan in China te produceren. India is ook een belangrijke productielocatie met 2%.

De belangrijkste afzetmarkten voor Nederlandse export in Azië na China zijn: Taiwan, Zuid-Korea, Japan en Saudi-Arabië.

Overkoepelende onderwerpen

COVID en Lockdowns

In 2022 hanteerden de meeste landen voor een deel van het jaar lockdowns door de nog aanwezige COVID-19 pandemie. Terwijl in Nederland in januari 2022 de lockdown eindigde, was dat niet het geval in veel Aziatische landen. Uiteenlopende lockdowns bemoeilijkten export en netwerkmogelijkheden voor Nederlandse ondernemers, voornamelijk in Oost Azië. In veel Oost-Aziatische landen is fysiek zakendoen van groot belang.

Trends in Dienstverlening per land

Vietnam

De interesse in Vietnam groeit als locatie voor het verplaatsen van de productie uit China. Vietnam kent een grote arbeidspool goed opgeleide werkers, en de lonen liggen lager dan in China. Verder is Vietnam een politiek stabiel land, ligt het dicht bij China, en ligt het geografisch goed binnen de belangrijke handelsroutes door de Zuid-Chinese Zee.

In de dienstverlening wordt er veel teruggezien over havenbouw in Vietnam. Als die havens er daadwerkelijk komen, zou dit een verdere stimulans kunnen zijn voor het verhuizen van de productie naar Vietnam.

Indonesië

Ook in Indonesië is er veel gebeurd op het gebied van maritiem en havenbouw in 2022. Ook is er een grotere focus gemeten op de dienstverlening voor thema's rondom plastic en afvalbeheersing. Met een aanzienlijke bevolking is er in Indonesië grote vraag naar beter afvalbeheer. Nederlandse ondernemers leveren veel kennis en technologie op dit gebied.

Japan

Japan is een van de landen waar COVID in 2022 nog sterk negatieve effecten opleverde voor Nederlandse ondernemers. Dit komt voornamelijk doordat Japan pas sinds oktober 2022 de lockdown heeft opgeheven. Japan kent een sterk persoonlijke businesscultuur, waardoor het zo goed als onmogelijk is om te ondernemen als er geen persoonlijk contact gelegd kan worden. Dit is ook terug te zien in de halvering van handelsvragen t.o.v. 2021.

Toch blijft er een significante interesse in onze dienstverlening en zijn er veel evenementen georganiseerd door het Publieke Economische Netwerk over windenergie, een aanhoudende trend van 2021. Ook blijft de samenwerking op het gebied van milieu en andere duurzame energie groot.

India

India wordt ook als een mogelijke productielocatie gezien ter vervanging van China. India is namelijk een land in opkomst en kent een hele grote arbeidspool met lagere lonen dan in China.

De vraag naar dienstverlening in India neemt toe, in bijna alle sectoren. Er is met name een groei in dienstverlening gemeten op het gebied van logistiek en transport in de water- en maritieme sector. Dit komt overeen met verhoogde investering in scheepvaart- en haveninfrastructuur van de Indiase overheid.¹⁰

Saoedi-Arabië

Voor Saoedi-Arabië lag de focus in 2022 voornamelijk op het gebied van watermanagement en afvalbeheer. Saoedi-Arabië is een van de droogste landen op aarde en kent een groeiende bevolking. Watermanagement en water effectief gebruiken voor afvalbeheer is van groot belang in het land.

Verder investeert de Saoedische overheid veel in de diversificatie van zijn sectoren. Deze diversiteit is terug te vinden in de gemeten groei in handelsvragen. Er is een focus op het intensiveren van lokale agro-productie, en ook dit zien we terug in de handelsvragen.

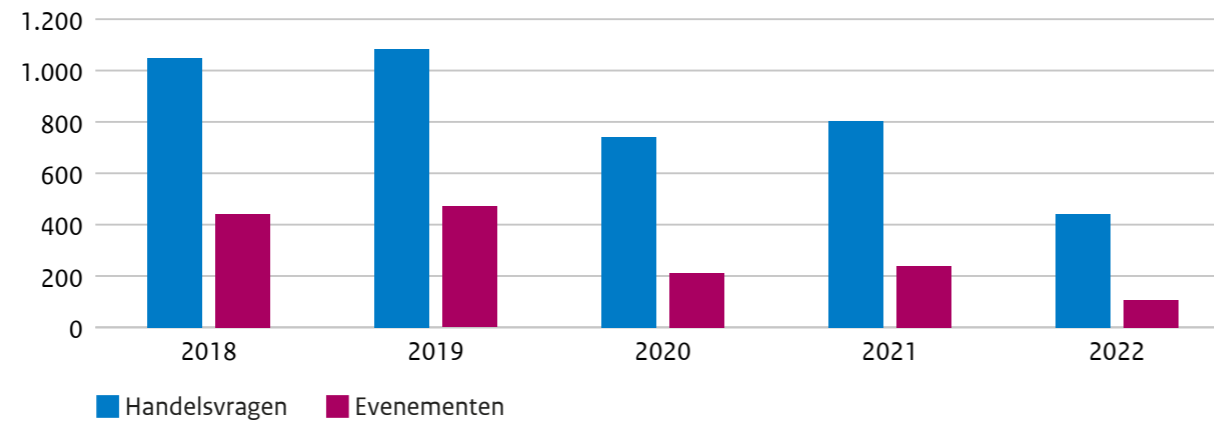
Verenigde Arabische Emiraten

Ook voor de VAE is er een stevige groei in dienstverlening gemeten. Naast een sterke groei in handelsvragen rondom agro, is er ook een stijging in evenementen rondom water en energie gemeten. Deze trend is een logisch vervolg van de meerjarige beleidsfocus van de Nederlandse overheid in de golfregio op water, voedsel en energie. Net als in Saoedi-Arabië investeren de VAE veel in de diversificatie van haar sectoren, met een focus op energie en voedselveiligheid- en zekerheid.

Spotlight China

Voor China is een van de grootste dalingen in dienstverlening gemeten in 2022. Er zijn een reeks aan bestaande en nieuwe trends die China een minder aantrekkelijk land hebben gemaakt voor Nederlandse ondernemers, zowel om mee te handelen als om in te produceren. Dit zijn wij terug in de dienstverlening van het Publieke Economische Netwerk.

Aantal handelsvragen en evenementen in China, 2018-2022

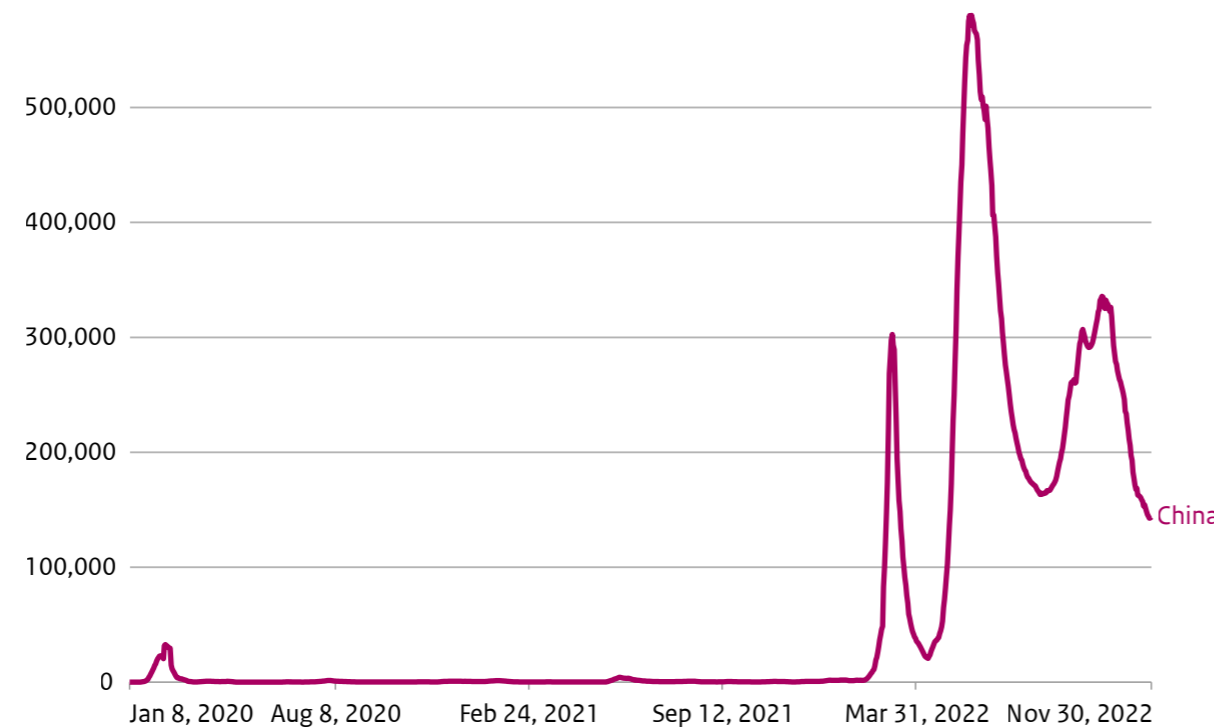

Geopolitieke spanningen zoals China's dreiging tegen Taiwan, mensenrechtenschendingen in Xinjiang, en het al genoemde handelsconflict met de VS maken China een minder aantrekkelijk land dan voorheen.

China's Zero COVID Policy is ook van belang in de context van 2022. Oplopende COVID-besmettingen in 2022 zorgden voor een stevige aanpak om verdere besmettingen in te perken. Productie in veel hubs werd stilgelegd waardoor de toevoer van grondstoffen en belangrijke halffabricaten voor Nederlandse ondernemers negatief werd beïnvloed. COVID-restricties maakten het bezoeken van het land ook moeilijk in 2022.

Weekly confirmed COVID-19 cases

Weekly confirmed cases refer to the cumulative number of confirmed cases over the previous week.

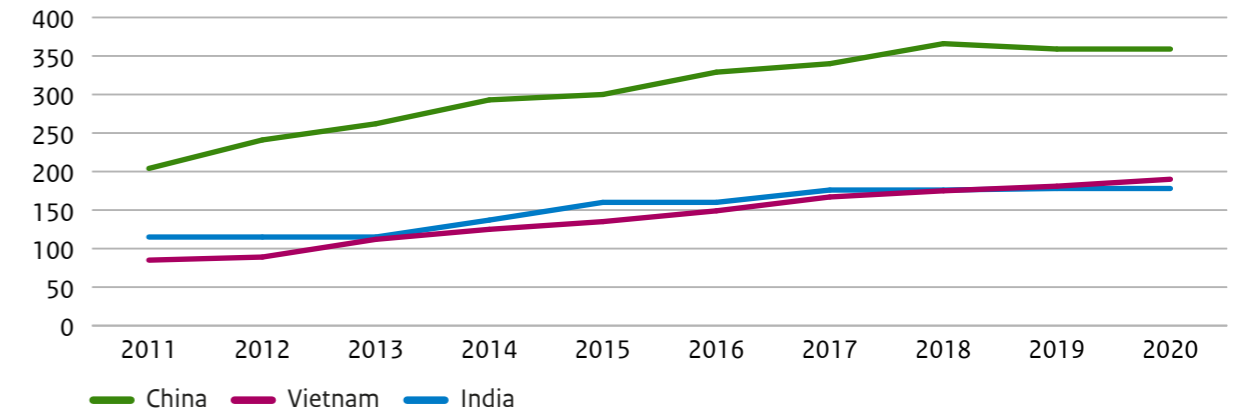

Bron: WHO COVID-19 Dashboard

CC BY

China's aanhoudende economische groei door de jaren heen heeft lonen sterk laten stijgen. Hierdoor wordt de Chinese arbeidsmarkt steeds minder competitief in relatie tot andere nabije arbeidsmarkten zoals die van Vietnam of India.

Stijging in minimumlonen in USD in China, India en Vietnam 2011-2020

Bron: QualityInspection.org

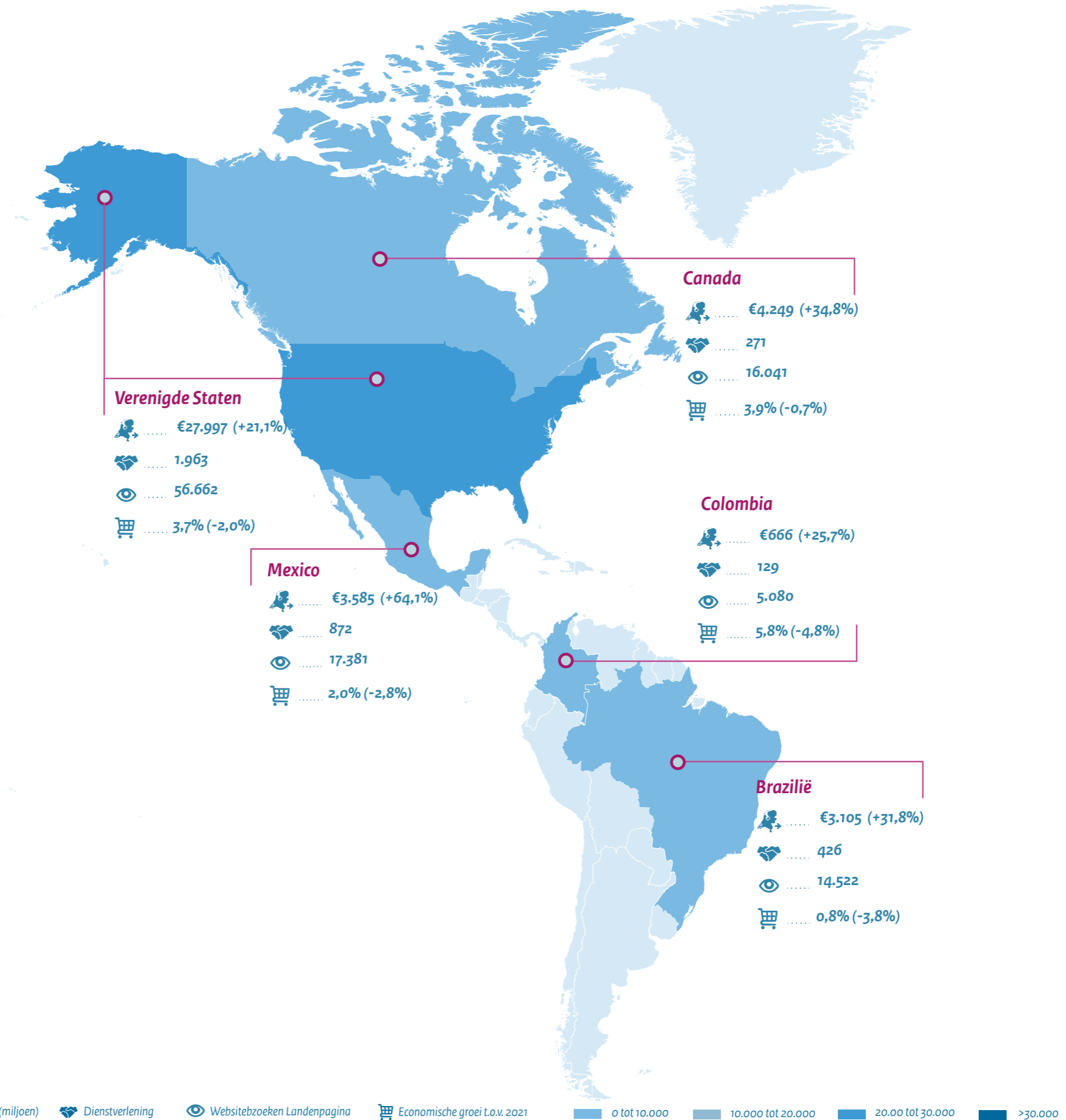
De kloof in minimumlonen in USD tussen China en India/Vietnam is tussen 2011 en 2020 groter geworden.

Veel ondernemers zijn om bovengenoemde redenen de klassieke rol van China als de 'fabriek van de wereld' aan het herzien. Sommigen overwegen om productie te verplaatsen naar nabije landen zoals India en Vietnam. Van de bevroegde ondernemers heeft in de afgelopen tijd 5% hun productie uit China al verplaatst. 26% geeft aan verplaatsing te overwegen, het hoogste cijfer gemeten in de enquête in verhouding tot andere landen. Ook zien wij dat Nederlandse export naar China stagneert.

Hoewel interesse in China afneemt, zal het land ongetwijfeld nog een belangrijk aandeel in de Nederlandse handel en productie behouden in de komende jaren.

Amerika

- Samenvatting
- Voorwoord
- Inleiding
- Hoofdstuk 1
Deelonderwerpen
- Hoofdstuk 2
Regio's**
- Europa •
- Azië en Oceanië •
- Amerika •**
- Afrika •
- Laatste observaties

Inleiding

Kijken we naar de totale exportwaarde, dan zijn de Amerika's gezamenlijk de op 2 na grootste bestemming voor de Nederlandse export. De focus ligt met name op Noord-Amerika. Bevroagde internationaal actieve ondernemers geven aan dat 34% van hen actief is in Noord-Amerika, 16% in Zuid-Amerika en 13% in Centraal-Amerika.

De Verenigde Staten is verreweg onze belangrijkste handelspartner in de regio. 18% van de bevroagde ondernemers haalt de meeste omzet uit de Verenigde Staten.

Maar er is toenemende interesse om naar de gehele regio te exporteren. Dit blijkt uit zowel de exportcijfers als uit de dienstverlening vanuit het Publieke Economische Netwerk gemeten.

Overkoepelende onderwerpen

Water: te veel, te weinig of te vies

Latijns-Amerika kampt al langere tijd met waterproblematiek. De laatste jaren, en met name in 2022, is er een sterk groeiende interesse in Nederlandse kennis en kunde op het gebied van water. Op dit continent zijn bestaande water-gerelateerde problemen verder toegenomen door grotere effecten van klimaatverandering in de afgelopen jaren.

Van Deltawerken en watermanagement tot waterzuivering, Latijns-Amerikaanse bedrijven en overheden kijken naar de historische Nederlandse expertise om hun binnenlandse problemen op te lossen.

Regio Amerika: een nieuwe graanschuur?

Agri&food blijft een van de belangrijkste topsectoren in de dienstverlening, zowel in Noord- als Zuid-Amerika. De oorlog in Oekraïne heeft een wereldwijde voedselonzeerheid veroorzaakt. Nu wordt er naar landen als Brazilië en Canada gekeken om potentieel de rol van Oekraïne in het wereldwijde voedselaanbod aan te vullen.

De oorlog in Oekraïne heeft interesse in meerdere sectoren in andere delen van de wereld aangewakkerd. De wereld is in 2022 zeer bewust geworden van afhankelijkheden van bepaalde markten, zoals voor agrarische producten en energie. Het is nu de vraag of deze wereldwijde diversifiërende trend aan zal houden. Nederland, als een wereldleider in agro-export speelt hierin een relevante rol.

Dienstverlening per land

Verenigde Staten

In 2022 vond een Nederlands koninklijk bezoek aan Texas plaats die trends in dienstverlening in de VS weerspiegelen. Het koninklijk paar ontmoette meerdere bewindspersonen over meerdere thema's zoals LSH, Delta Technology en zelfs fietsen.

Uit de thema's van evenementen is duidelijk te zien dat er een groeiende interesse is in 'delta technology'. LSH is ook sterk vertegenwoordigd in de evenementen, mogelijk gestimuleerd door de post-COVID-periode. Ook was er verhoogde aandacht voor efficiënte zorg.

Uit de duidelijke groei in DHI-Quickscans en DHI trajecten in 2022 blijkt dat er ook meer serieuze interesse is om in de VS te gaan ondernemen. Hier zijn vooral de sectoren LSH, water, agri&food en ICT sterk vertegenwoordigd in de dienstverlening. Een mogelijke verklaring is dat deze groei mede wordt veroorzaakt door het fiscaal beleid van President Biden. De Biden-administratie probeert overheidsinvesteringen in meerdere sectoren en gebieden te intensiveren, zoals de *Bipartisan Infrastructure Law*.¹¹ Hierdoor is er een brede vraag naar de expertise van Nederlandse ondernemers.

Canada

Voor Canada is er een groei gemeten in dienstverlening voor agri&food, ICT en LSH. Agri&food heeft in de afgelopen 2 jaar al een relevante rol gespeeld in de dienstverlening voor Canada. In 2022 is de thematiek op agri&food gefocust op duurzaamheid en technologische ontwikkeling, inclusief robotica.

Canada is een geavanceerd land met een aanzienlijk grondgebied. Veel gebieden kennen een vruchtbare grond en goede infrastructuur. Dit betekent dat Canada potentieel een grote rol in de globale voedselvoorziening kan gaan spelen. Nederlandse expertise op dit gebied kan, op zijn beurt, hieraan bijdragen.

Mexico

In Mexico is er een significante groei in dienstverlening rondom de topsector water gemeten. De al genoemde problematiek rondom water is in Mexico zeer aanwezig. De geïndustrialiseerde noordelijke provincies zijn erg droog. De industrie gebruikt veel water, en vraagt om een effectieve watermanagementstructuur. Nederlandse bedrijven hebben in 2022 een belangrijke rol gespeeld om deze problematiek aan te pakken.

In het zuiden is er teveel water, ook hier is er een noodzaak om effectieve watermanagementstructuren op te zetten.

Naast water is er een stijgende dienstverlening gemeten in meerdere sectoren. Door bijvoorbeeld de problematiek in China, kijken veel Nederlandse ondernemers naar mogelijkheden om in Mexico te produceren. De VS blijft een van de grootste afzetmarkten voor Nederlandse ondernemers. In Mexico produceren is daarom een omdat Mexico een vrijhandelsakkoord heeft met 50 landen, waaronder de VS en de EU-lidstaten.¹² Ook heeft Mexico een grote pool van opgeleide arbeidskrachten en lagere lonen dan China.

Brazilië

In Brazilië is water ook een aanhoudend probleem. Dienstverlening voor deze sector is daarom verdrievoudigd tussen 2021 en 2022. Naast effectief watermanagement is er ook een verhoogde interesse in samenwerking op het gebied van havenbouw en waterwegenbouw. De Amazone en al haar stroomgebieden zijn de slagaders van de Braziliaanse binnenlandse handel. Nederlandse ondernemers kunnen hun expertise goed inzetten voor verbetering en beheer van deze waterwegen.

Dat Brazilië in de afgelopen jaren een wereldleider is geworden in windenergie, komt mede door de inzet van Nederlandse ondernemers. Dienstverlening voor windenergie blijft een van de belangrijkste activiteiten uitgevoerd door het Publieke Economische Netwerk. In 2022, bouwde Brazilië meerdere 'onshore'-windparken en heeft er nog 65 gepland staan voor de komende 5 jaar.¹³

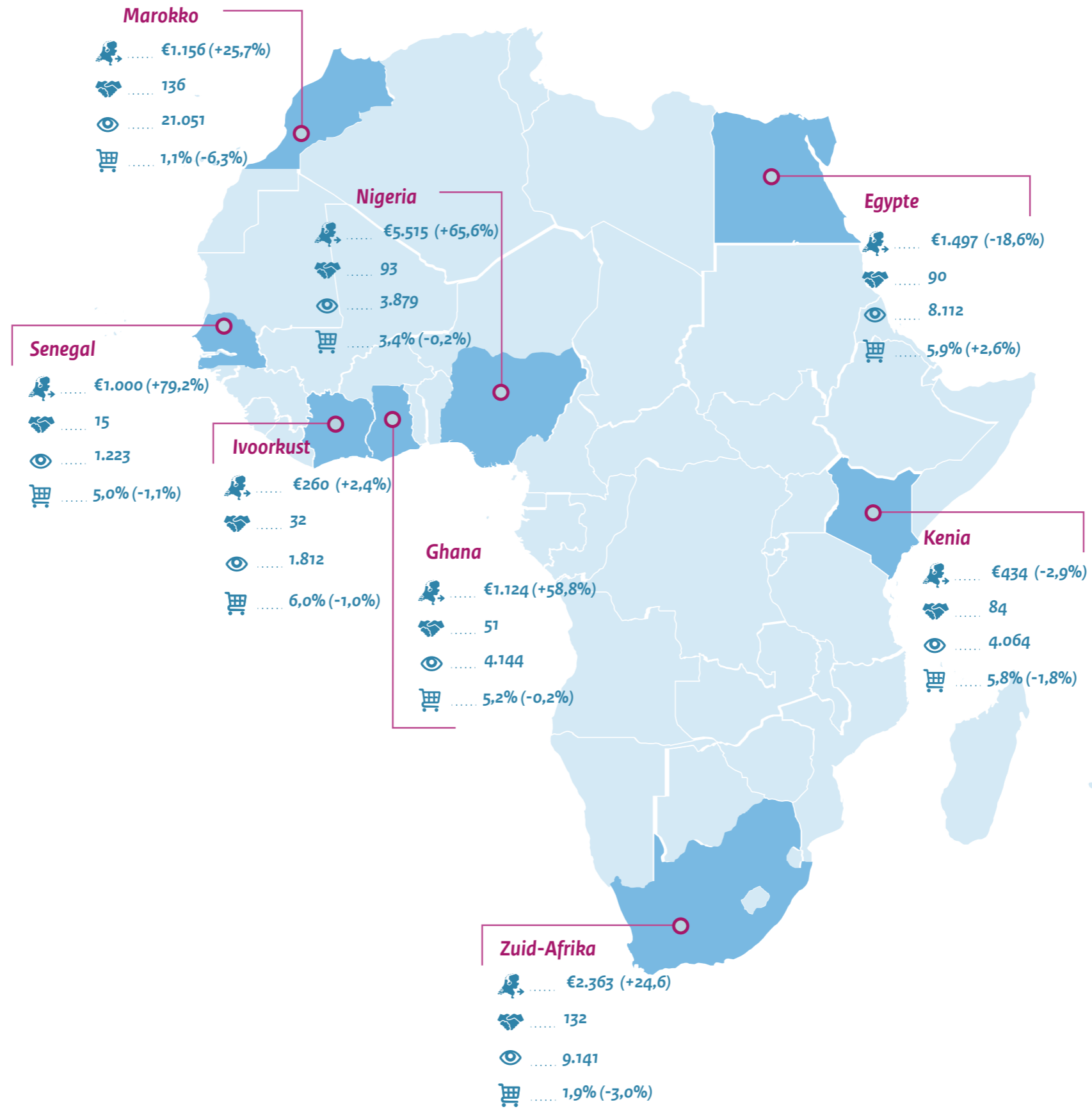
Colombia

Er zijn geen grote verschuivingen gemeten in de dienstverlening voor Colombia. Het land ontwikkelt echter een langzame maar duidelijke interesse in duurzame energie. Deze ontwikkeling komt mede door een beleidsfocus op duurzaamheid van de nieuwe Colombiaanse President Gustavo Petro.

Afrika

- Samenvatting
- Voorwoord
- Inleiding
- Hoofdstuk 1
Deelonderwerpen
- Hoofdstuk 2
Regio's**
- Europa •
- Azië en Oceanië •
- Amerika •
- Afrika •**
- Laatste observaties

Export t.o.v. 2021 (miljoen)
 Dienstverlening
 Websitebezoeken Landenpagina
 Economische groei t.o.v. 2021
 0 tot 10.000
 10.000 tot 20.000
 20.00 tot 30.000
 >30.000

Inleiding

Van de 4 uitgelichte regio's is en blijft Afrika de kleinste handelspartner voor Nederlandse ondernemers. 19% van de bevraagde ondernemers geeft aan in Afrika actief te zijn. 2% geeft aan dat de productie hier plaatsvindt.

Nigeria blijft de grootste afzetmarkt voor Nederlandse ondernemers, met een aandeel van ongeveer 30% van de totale export naar Afrika. Ook Zuid-Afrika, Egypte, Marokko en Ghana zijn relevante afzetmarkten.

Groei in export blijft wispelturig en varieert per land.

Overkoepelende onderwerpen

Gecombineerde inzet in ontwikkelingslanden

Nederland investeert de komende jaren extra in de kracht van de combinatie 'buitenlandse handel & ontwikkelingssamenwerking'. Nederlandse bedrijven hebben veel kennis, kunde en ondernemingszin in huis. Het kabinet gaat hen vaker stimuleren de sprong naar ontwikkelingslanden te wagen en Nederlandse bedrijven en kennis gericht koppelen aan ontwikkelingsmiddelen. Dat is goed voor de betrokken landen en goed voor Nederland. Dit is een van de belangrijkste thema's uit de beleidsnota 'Doen waar Nederland goed in is' van minister Schreinemacher voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. De ministerraad heeft ingestemd met deze beleidsnota.¹⁴

Opstarten van CERF

In 2022 is de Climate and Energy Response Facility gestart. Het doel van CERF is om partnerlanden te ondersteunen om de uitstoot van broeikasgassen te beperken en de klimaat- en energietransities te versnellen. Veel landen in Afrika zijn partners van CERF, en dit is terug te zien in de dienstverlening in 2022. In Afrika is dat met name gemeten in de agri&food sector (met een focus op 'climate smart agriculture') en in mindere mate in de energiesector.¹⁵

Digitaliserende Hubs

Meerdere steden in Afrika zijn ontwikkeld tot belangrijke digitale en ICT-centra. Lagos, Nairobi en Accra zijn onder andere belangrijke hubs in de ICT-sectoren geworden waar veel scale- of start-ups te vinden zijn.

Dienstverlening per land

Marokko

In Marokko blijkt de dienstverlening voor de klimaat- en energietransitie een stevig impuls gekregen te hebben in 2022. De focus ligt op watermanagement, met name op de ontzilting en afvalbeheer ter bevordering van efficiëntere landbouw. Ook wordt er ook gekeken naar een verduurzaming van de energiesector, waaronder het opzetten van waterstofproductie. Marokko is al een aantal jaar bezig met een ambitieus plan om haar industrieën te verduurzamen en een exporteur van groene energie te worden.

Egypte

Egypte is een land met veel potentie in de landbouwsector. Ook hier wordt er gekeken naar afvalbeheer, waterhergebruik en ontzilting ter bevordering van een efficiënte en duurzame landbouw.

Ook zagen we een stevige groei in subsectoren omtrent zware industrie en bouw. De Egyptische overheid heeft in 2022 veel gedaan om investeringen in de industrie te bevorderen.¹⁶

Ivoorkust

In Ivoorkust zijn er 2 havens in ontwikkeling. Uit de dienstverlening is te herleiden dat aan Nederlandse ondernemers ondersteuning geboden werd bij promotie, opstellen van contracten en informatievoorziening. Ook is er een handelsmissie georganiseerd.

Nigeria

In Nigeria's grootste stad, Lagos, is het programma 'Circular Lagos' gelanceerd, een programma om circulaire economie te stimuleren. Er is onder andere interesse om een 'waste to energy'-centrale te bouwen in samenwerking met Nederlandse bedrijven.

Kenia

Voor Kenia is de grote interesse in agri&food stabiel gebleven. Er is echter een duidelijke groei in handelsvragen over de LSH-sector. Dit komt deels voort uit een succesvolle handelsmissie. Ook is er een verhoogde interesse in Kenia om een moderne en gedigitaliseerde zorginfrastructuur te laten ontwikkelen.

Zuid-Afrika

De gestegen interesse in energietransitie en verduurzaming is duidelijk terug te zien in Zuid-Afrika. Met name de transitie naar zonne-energie en waterstof heeft de samenwerking tussen Nederlandse bedrijven en Zuid-Afrika bevorderd.

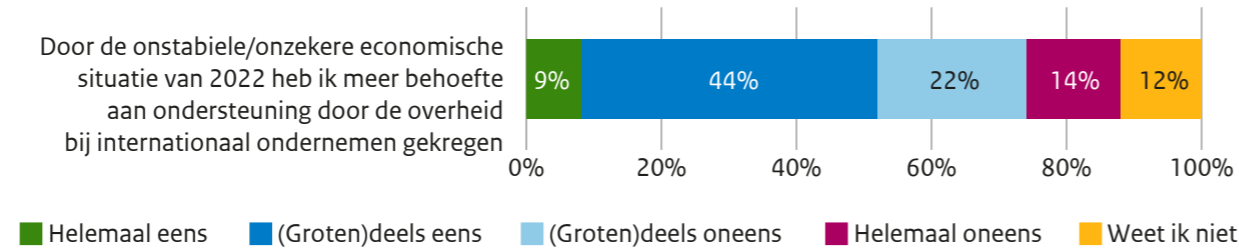
Ook neemt de interesse in Nederlandse expertise op cybersecurity toe. Dat komt onder andere doordat er maar een heel klein aandeel van de Zuid-Afrikaanse servers is beveiligd, iets waar het land verandering in wil brengen. Om deze interesse te ontplooiën en samenwerking te bevorderen is er een handelsmissie georganiseerd op het gebied van digitalisering en cybersecurity.

Laatste observaties

Trends in de vraag naar dienstverlening

2022 is een turbulent jaar geweest voor Nederlandse ondernemers die actief zijn op buitenlandse markten. Van de internationale ondernemers geeft ruim de helft (53%) aan dat zij door de onstabiele/onzekere economische situatie van 2022 meer behoefte hebben aan ondersteuning door de overheid bij internationaal ondernemen.

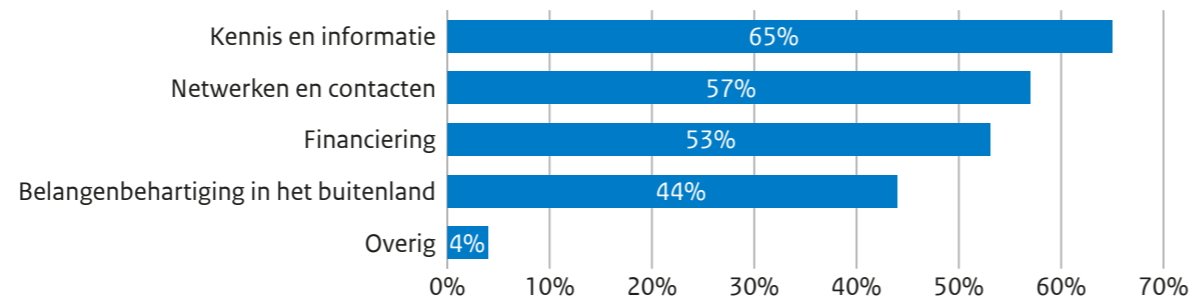
In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande stellingen?
 (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

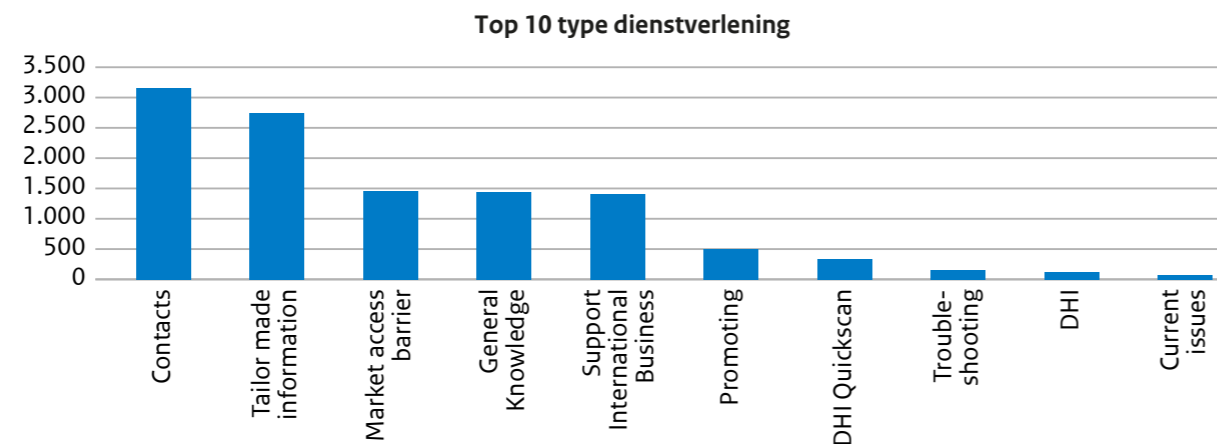
Van de ondernemers die behoefte hebben aan ondersteuning, heeft twee derde (65%) behoefte aan kennis en informatie. Ook netwerken en contacten (57%) en financiering (53%) worden door meer dan de helft van de ondernemers genoemd.

Vooraf startende internationale ondernemers hebben over het algemeen behoefte aan ondersteuning.

Aan welke ondersteuning van de overheid bij internationaal ondernemen heeft u behoefte?
 (Meerdere antwoorden mogelijk) (in buitenland actieve ondernemers met behoefte aan meer ondersteuning; n=624)

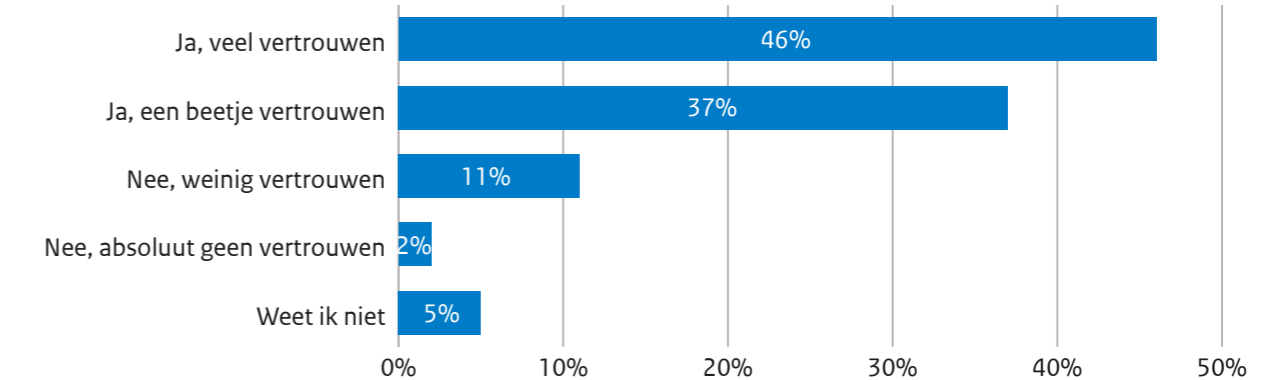
Behoeftes in dienstverlening gesignaleerd in de enquête zijn sterk terug te zien in de verleende ondersteuning van 2022, met name op het gebied van informatie en contacten. In de enquête is niet specifiek gevraagd naar belangenbehartiging bij 'market access barriers', maar deze is wel prominent zichtbaar bij dienstverlening. De prominente aanwezigheid van deze dienstverlening is direct terug te koppelen aan vragen rondom sancties tegen Rusland. Nederlandse ondernemers vroegen in 2022 veelvuldig ondersteuning bij RVO aan op dit onderwerp.

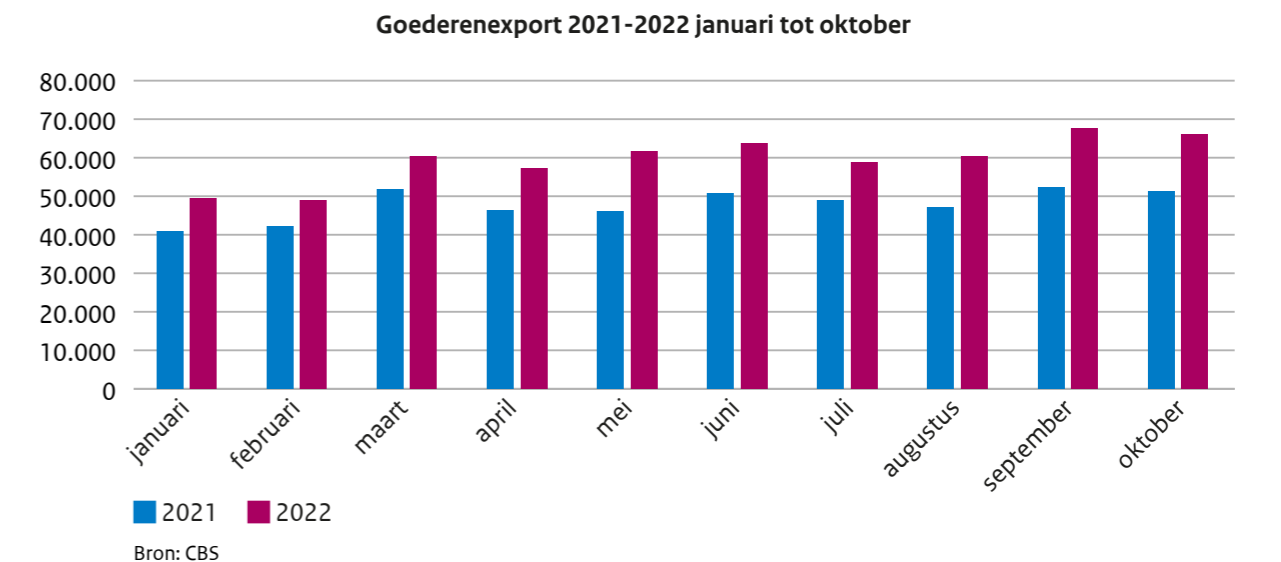
Vertrouwen in de toekomst

Ondanks de roerige ontwikkelingen in 2022, blijven internationaal actieve Nederlandse ondernemers positief naar de toekomst kijken. Van hen heeft 83% (veel) vertrouwen in de groei van de export in de nabije toekomst. Slechts een zeer kleine 2% geeft aan hier absoluut geen vertrouwen in te hebben.

Heeft u vertrouwen in de groei van uw export in de nabije toekomst?
 (in buitenland actieve ondernemers; n=1.221)

Dit vertrouwen weerspiegelt zich in de voorlopige exportcijfers van het CBS die voor 2022 een aanzienlijke groei van de export weergeven. Exportcijfers van de maanden januari-oktober 2022 laten een groei zien van maar liefst 24% ten opzichte van dezelfde maanden in 2021.

Colofon

Projectteam

Edward de Haan
Thijs de jong
Dol Soon Mulder
Daniel Tšerepnin
Marianne Godschalx
Justin Erkens

Opmaak Visuals

Patricia Wouterse

Eindredactie

Shakila Puttman – Ramcharan
Emar Gemmeke
Martijn Schol

Met dank aan alle Business Development Coaches, KAI adviseurs en Private Sector Development coaches voor hun inzichten die de inhoud van deze rapportage hebben verrijkt.

Gebruikte bronnen

- 1 [Rutte prijst leiderschap Biden op bezoek in het Witte Huis en wil Patriots leveren aan Oekraïne \(parool.nl\)](#)
- 2 [European Green Deal: Putting an end to wasteful packaging \(europa.eu\)](#)
- 3 [German Packaging Act Means Expansive New Requirements for Your Products - Tetra Tech Sustainable Markets \(sustainable-markets.com\)](#)
- 4 [Health expenditure and financing \(oecd.org\) OECD](#)
- 5 [Facts and figures about the cybersecurity market in Sweden - InnovationQuarter](#)
- 6 [Handelsmissie Life Sciences and Health Zwitserland • Event • Smart Health Amsterdam](#)
- 7 [De buitenlandse post: Turkije | VNO-NCW](#)
- 8 [Bijdragen aan de wederopbouw \(rvo.nl\)](#)
- 9 [Sanctieloket Rusland \(rvo.nl\)](#)
- 10 [India to invest around \\$25bn in shipping and port infrastructure | fDi Intelligence – Your source for foreign direct investment information - fDiIntelligence.com](#)
- 11 [Building a Better America - The White House](#)
- 12 [Mexico - Trade Agreements](#)
- 13 [Wind energy in Brazil breaks records and creates jobs \(airswift.com\)](#)
- 14 [Meer resultaat door combinatie handel en ontwikkelingssamenwerking | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)
- 15 [Climate and Energy Response Facility - CERF | RVO.nl](#)
- 16 [Industrial Development Authority launches fourth phase of electronic map for industrial investment - Daily News Egypt](#)